

Reetta Kalliomeri

OSALLISUUDEN EDISTÄMINEN LASTENSUOJELUSSA LASTEN KOKEMANA

Integroiva kirjallisuuskatsaus lasten osallistumisen ja osallisuuden
kokemuksista vuosina 2019–2023 tehdyissä tutkimuksissa

Reetta Kalliomeri
K83961
Lapsi-, nuoriso- ja perhesosiaalityön erikoistumiskoulutus
Tampereen yliopisto
17.6.2024

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -ohjelmalla.

TIIVISTELMÄ

Tämä integroiva kirjallisuuskatsaus on lapsi-, nuoriso- ja perhesosiaalityön erikoisalan ja lastensuojelun opintosuunnan lopputyö. Kirjallisuuskatsaus pyrkii vastaamaan seuraavaan kysymykseen lasten kokemusten valossa: miten lasten osallisuutta lastensuojelussa voidaan edistää?

Lasten osallisuus lastensuojelussa on herättänyt kasvavassa määrin kiinnostusta niin tutkimuksellisesti kuin julkisessa keskustelussa 1990-luvun lopulta alkaen, mutta osallisuuden edistäminen on koettu haastavaksi ja toteutuminen riittämättömäksi. Tutkimusten mukaan lapsilla on paljon kokemuksia siitä, että heitä ei ole kuunneltu tai heidän näkemyksiään huomioitu. Lapsen oikeus osallistua ei näytä toteutuvan lainsäädännön velvoittamalla tavalla. Lapset lastensuojelun asiakkaina ovat keskeisin tietolähde, kun lasten osallisuutta halutaan edistää käytännön tasolla.

Aineistona katsauksessa ovat yhdeksän vuosina 2019–2023 julkaistua tieteellistä, englanninkielistä ja vertaisarvioitua artikkelia kuudesta eri maasta. Aineistoon on valittu vain ne artikkelit, joissa alle 12-vuotiaita lapsia ei ole lähtökohtaisesti suljettu tutkimuksen ulkopuolelle. Tämä valinta on tehty, koska erityisesti pienempien lasten osallisuuden edistämiseksi koetaan olevan erityisiä haasteita. Kaikissa tutkimuksissa on käytetty aineistona lasten kokemuksia osallistumisesta ja osallisuudesta lastensuojelussa. Joissakin osallisuutta tarkastellaan myös laajemmassa kontekstissa.

Tutkimusaineistoa lähestytään aineistolähtöisesti temaattisen analyysin avulla. Analyysin pohjalta on tunnistettavissa viisi keskeistä teemaa, joita vahvistamalla lasten kokemuksia osallisuudesta on mahdollista edistää lastensuojeluprosessin aikana: 1) henkilökohtainen kontakti ja lapselle annettu aika; 2) arvostus lasta, lapsen tietoa ja toimijuutta kohtaan; 3) dialogisuus ja monipuoliset ilmaisun mahdollisuudet; 4) tiedon ja ymmärryksen lisääminen; 5) tunnetuki ja sensitiivisyys. Teemat limittyvät keskenään ja saavat tukea aiemmin tehdystä tutkimuksesta. Tulosten valossa lastensuojelun sosiaalityössä pitää lisätä lasten kanssa toimimista, luoda edellytyksiä tasa-arvoisemmille kohtaamisille sekä tarjota enemmän dialogisia tiloja sekä tietoa ja tunnetukea, jotta lapset voivat muodostaa näkemyksiä, jakaa kokemuksiaan sekä kokea olevansa arvokkaita.

Lasten kokemusten valossa lapsen oikeuksia on tärkeä tarkastella suhteessa toisiinsa ja osallisuuden kokemuksiin osallistumista laajemmin. Lopputyö antaa tärkeää tietoa lastensuojelun työntekijöille, kehittäjille sekä tutkijoille. Edelleen tarvitaan lisää tutkimusta osallisuutta edistävästä tekijöistä eri näkökulmista. Tutkimuksen rinnalla osallisuuden edistämistä tulee lähestyä käytännöllisenä kysymyksenä, jotta päästään osallisuuspuheista konkreettisiin tekoihin, joiden avulla lasten osallisuus lastensuojeluprosessissa sekä omassa elämässä voi vahvistua.

Asiasanat: lapsi, osallisuus, osallistuminen, lastensuojelu, lapsen oikeudet

Sisällys

1. JOHDANTO	4
2. LAPSEN OSALLISUUS JA SEN EDISTÄMINEN.....	7
2.1 Osallisuus moniulotteisena käsitteenä.....	7
2.2 Osallisuus lapsen oikeuksien ja lainsäädännön näkökulmasta.....	9
2.3 Lasten osallisuuden ja osallistumisen teoreettiset jäsenyykset ja tulokulmat	10
2.3.1 Aikuisen toimia lapsen osallisuuden mahdollistajana korostavat jäsenyykset.....	11
2.3.2 Lapsen osallistumisoikeuksiin pohjautuvat jäsenyykset.....	12
2.3.3 Suhteiden ja vuorovaikutuksen merkitystä korostavat jäsenyykset.....	13
2.3.4 Lasten ja nuorten omista tulokulmista lähtevät jäsenyykset.....	14
2.4 Lasten osallistumisesta ja osallisuudesta käytävän keskustelun kriittinen tarkastelu	15
3. LAPSEN ASEMA LASTENSUOJELUSSA	16
3.1 Lapsen asema ja sen muutos yhteiskunnassa ja lastensuojelussa.....	16
3.2 Lapsen osallisuudesta tehty tutkimus lastensuojelussa	18
4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	21
4.1 Tutkimustehtävä	21
4.2 Integroiva kirjallisuuskatsaus menetelmänä.....	21
4.3 Aineiston valintakriteerit.....	22
4.4 Kuvaus aineistonhausta ja aineistosta	22
4.5 Aineiston kriittinen arviointi	27
4.6 Aineistolähtöinen temaattinen analyysi.....	31
5. TUTKIMUSTULOKSET	32
5.1 Henkilökohtainen kontakti ja lapselle annettu aika.....	33
5.2 Arvostus lasta, lapsen tietoa ja toimijuutta kohtaan	35
5.3 Dialogisuus ja monipuoliset ilmaisun mahdollisuudet.....	36
5.4 Tiedon ja ymmärryksen lisääminen.....	38
5.5 Tunnetuki ja sensitiivisyys	40
6. POHDINTA	42
7. LÄHTEET	46

1. JOHDANTO

Lapsen asemaan on kiinnitetty lastensuojelun kentällä erityistä huomiota sekä Suomessa että kansainvälisesti 1990-luvulta alkaen. Lapsen osallisuus on kiinnostanut sekä tutkijoita, kehittäjiä että lasten parissa työskenteleviä työntekijöitä. Lasten osallisuutta lastensuojelussa käsittelevien selvitysten ja tutkimusten määrä on lisääntynyt 2000-luvun aikana sekä Suomessa että kansainvälisesti (ks. esim. Falch-Eriksen ym. 2021; Laakso 2019; Peltola & Moisio 2017, 32–34; Pölkki ym. 2012; Skauge ym. 2021; Toros 2021; Van Bijleveld ym. 2015). Lastensuojelun kentällä on käynnistetty useita lapsen osallisuuden edistämiseen keskittyviä kehittämishankkeita (ks. esim. Forsberg 2000; Muukkonen & Tulensalo 2004). Arjen työssä lapsen aseman vahvistuminen on näkynyt esimerkiksi lapsikeskeisen työotteen ja lapsille sopivien työmenetelmien kehittämisenä (esim. Muukkonen & Tulensalo 2004). Edellä mainittujen lisäksi lastensuojelun asiakkaana olevien lasten kokemustietoa on alettu huomioida uudella tavalla. Kokemusasiantuntijoiden rooli palveluiden kehittäjinä sekä vaikuttajina on vahvistunut koko 2000-luvun ajan (Westlund 2023). Lapsen oikeus osallistua ja vaikuttaa omaa elämää koskeviin asioihin on huomioitu myös lainsäädännössä vahvasti (ks. esim. SopS 59–60/1991; LsL 417/2007; ShL 1301/2014).

Kiinnostus lapsen asemaa ja osallisuutta kohtaan ei kosketa ainoastaan lastensuojelua, vaan kyse on laajemmasta länsimaisista yhteiskuntia koskettavasta ilmiöstä. Taustalla vaikuttavat lapsen oikeuksia korostava orientaatio, yhteiskuntatieteellinen ja monitieteinen lapsuudentutkimus sekä yleisesti lisääntynyt kiinnostus palveluiden käyttäjien kokemuksiin kohtaan. Käsitelmä lapsesta aktiivisena toimijana omassa elämässään ja myös yhteiskunnan jäsenenä on vahvistunut. (Forsberg ym. 2006, 5–16; Sinclair 2004; Stenvall 2020, 9–12.)

Lisääntyneestä kiinnostuksesta ja toimenpiteistä huolimatta lasten osallisuuden toteutuminen lastensuojelun kontekstissa näyttää tutkimusten valossa sattumanvaraiselta, erityisesti kun asiaa tarkastelee lasten kokemusten kautta. Aikaisemman tutkimuksen mukaan lapsilla on huomattavan paljon sivuuttamisen ja ohittamisen kokemuksia, eikä heidän näkemyksiään aina kuunnella tai huomioida lainkaan, kun lastensuojelua toteutetaan tai lapsen elämää koskevia päätöksiä tehdään. Sivuuttamisen ja ohittamisen kokemukset ovat yleisempiä pienten lasten kohdalla, mutta koskettavat kaikkia ikäluokkia. (esim. Falch-Eriksen ym. 2021; McTavish ym. 2022; Toros 2021; Van Bijleveld ym. 2015.) Tutkimuskentällä lasten kokemusten tavoittaminen ei ole myöskään vallitseva näkökulma (Lehto-Lundén 2023, 169–187). Kokemukseni mukaan valtaosa osallisuuskeskustelusta käydään edelleen aikuisten kesken.

Lastensuojelussa lasten osallisuus nähdään lähtökohtaisesti tavoiteltavana asiana, koskettaahan lastensuojelu merkittävällä tavalla ja kokonaisvaltaisesti lapsen elämää. Lasten osallisuuden

merkitystä voidaan perustella monesta eri lähtökohdasta käsin, esimerkiksi lainsäädännön, moraalisten velvollisuuksien, lapsen suojelun, hyvinvoinnin ja tarpeita vastaavien palveluiden tai demokratian näkökulmasta (Sinclair 2004, 107–108; Skauge ym. 2021, 8–9). Lapsella on oikeus kertoa näkemyksensä ja saada ne huomioituiksi kaikissa omaa elämää koskevissa asioissa, ja lapsen oikeus osallistumiseen on huomioitu lainsäädännössä lastensuojeluprosessin eri vaiheissa (esim. SopS 59–60/1991; LsL 417/2007; ShL 1301/2014). Lisäksi lastensuojelun sosiaalityötä ohjaavat eettiset ja ammatilliset sitoumukset, joissa osallisuuden edistäminen nähdään itsessään tärkeänä lähtökohdana ja arvona (esim. Malja ym. 2019). Osallisuus voidaan nähdä myös keinona lastensuojelun tavoitteisiin pääsemiseksi. Kun lapset osallistuvat ja tuovat oman tietonsa ja kokemuksensa osaksi lastensuojelun prosessia, lastensuojelun tukitoimet voivat vastata paremmin tarpeisiin, päätöksenteko parantua ja lapsen etu sekä suojele toteutua. (esim. Heimer ym. 2018.) Osallisuuden edistämällä on merkitystä myös laajemmin lasten hyvinvoinnin sekä demokraattisen yhteiskunnan kannalta. Mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa omaa elämää koskeviin asioihin voi vahvistaa kokemusta omasta arvosta ja selviytymiskyvystä sekä lisätä halua ja kykyä osallistua myös tulevaisuudessa. (Sinclair 2004, 107–108; Skauge ym. 2021, 8–9.) Lastensuojelussa koetut kohtaamiset ammattilaisten kanssa vaikuttavat osaltaan siihen, millainen käsitys lapsille syntyy päätöksentekoprosesseista ja omista vaikutusmahdollisuuksista (Laakso 2019, 72). Tärkeä peruste osallisuuden edistämiseksi on myös se, että lastensuojelun asiakkaana olevat lapset pitävät osallistumista omaa elämää koskevissa asioissa tärkeänä ja ovat toivoneet, että voisivat vaikuttaa enemmän kuin heille on tarjottu mahdollisuuksia (esim. Pölkki 2012; Van Bijleveld ym. 2015).

Tässä integroivana kirjallisuuskatsauksena toteuttamassani lopputyössä tarkastelen lasten osallisuuden kokemuksista tehtyä tutkimusta vuosien 2019–2023 ajalta ja pyrin tunnistamaan niitä asioita, jotka ovat lasten näkemysten valossa osallisuuden edistämisen kannalta keskeisiä lastensuojelussa. Lastensuojelun asiakkaana olevat lapset ovat avainasemassa, kun etsitään ratkaisuja lasten osallisuuden edistämiseksi lastensuojelun käytännöissä.

Lopputyöni aihe ja tekemäni valinnat pohjautuvat omaan työkokemukseeni lastensuojelujärjestöissä ja kehittämishankkeissa. Olen tehnyt vuodesta 2011 alkaen kehittämistyötä lastensuojelujärjestöissä, myös yhdessä lasten kanssa, ja havainnut, että lasten osallistumisen lisääminen aikuisten luomissa rakenteissa, aikuisvetoisissa tapaamisissa tai aikuisten mielestä tärkeissä asioissa ei välttämättä lisää lasten osallisuuden kokemuksia. Tämä havainto saa tukea myös tutkimuksista (esim. Cossar ym. 2016). Katsetta tulisikin kääntää siihen, millaista on osallisuuden kokemuksia vahvistava toiminta lasten näkökulmasta. Tunnistan kehittämistyöstä myös epäselvyyden, joka liittyy osallisuuden edistämiseen. Osallisuus on käsitteenä moniulotteinen, ja sitä käytetään eri yhteyksissä tarkoittamaan eri asioita (esim. Skauge ym. 2021). Tämä korostaa entisestään tarvetta kutsua lapset mukaan

konkretisoimaan ratkaisuja siihen, miten lasten osallisuus lastensuojelun prosessissa voi toteutua, ja toisaalta siihen, miten lastensuojelussa tuetaan lapsen osallisuutta suhteessa omaan elämäänsä. Käytännön työssä pienten lasten osallisuuden edistäminen koetaan erityisen haastavana, ja kokemukseni mukaan se toisinaan jopa kyseenalaistetaan. Siksi rajaan aineiston niihin tutkimuksiin, joissa on ollut mukana myös alle 12-vuotiaita lapsia, eikä heitä ole kategorisesti suljettu tutkimuksen ulkopuolelle. Alle 12-vuotiaiden lasten kanssa tehtävää sosiaalityötä on tutkittu melko vähän (Tulensalo 2016, 267; Winter 2010, 186).

Henkilökohtainen kiinnostukseni aiheeseen kumpuaa myös omakohtaisista lapsuuden kokemuksista vanhemman vaikeiden päihde- ja mielenterveysongelmien varjossa. Lapsuusmuistot tekevät henkilökohtaisella tasolla näkyväksi sen, miten herkästi lapsi jää näkymättömäksi omien kokemustensa kanssa ja miten merkityksellistä on tulla nähdyksi ja kuulluksi omassa elämässään – myös suojelun näkökulmasta. Ymmärrykseni aihetta kohtaan on entisestään syventynyt, kun olen saanut käsitellä aihetta yhdessä kollegoideni, erikoistumiskoulutuksen sosiaalityöntekijöiden, kokemustoimijoiden ja lastensuojelua kehittävien tahojen kanssa tätä lopputyötä suunnitellessani ja tehdessäni. Lämmin kiitos tuesta ja tärkeistä keskusteluista teille kaikille, jotka tunnistatte itsenne!

2. LAPSEN OSALLISUUS JA SEN EDISTÄMINEN

2.1 Osallisuus moniulotteisena käsitteenä

Osallisuus ja osallistuminen ovat loppuptyöni kannalta keskeiset käsitteet, joita käytetään ammatillisissa keskusteluissa ja myös tutkimuksissa limittäin ja toisiinsa sekoittuen. Osallisuus on käsitteenä moniulotteinen ja saa erilaisia määritelmiä eri yhteyksissä. (esim. Nivala & Ryyänen 2013; Skauge ym. 2020; Stenvall 2020.) Osallisuus eroaa osallistumisen käsitteestä siten, että osallisuuteen nähdään liittyvän henkilökohtainen kokemus ja tunne. Sen sijaan osallistumisella viitataan yleensä enemmän aktiivisiin tekoihin ja toimintaan, esimerkiksi lasten mukanaoloon. Olennaista erottelussa on ymmärtää, että ihminen voi kokea osallisuutta, vaikka ei aktiivisesti osallistuisi, ja toisaalta aktiivinen osallistuminen ei vielä kerro osallisuuden kokemuksesta. Mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa itselle tärkeissä asioissa on kuitenkin keskeinen osa osallisuuden kokemusta. (Stenvall 2018; 2020, 20.) Osallistumisen ja osallisuuden käsitteen lisäksi käytetään käsitettä osallistaminen. Osallistamisella viitataan yleensä aikuisten lapsille tarjoamiin mukanaolon mahdollisuuksiin. Osallistamisen käsitteeseen liittyy myös kritiikkiä, koska aina sen kohdalla ei pysähdytä miettimään, kenen tarpeista osallistamista tehdään ja mihin sillä voi aidosti vaikuttaa. On pohdittu esimerkiksi sitä, palveleeko osallistaminen enemmän hallintoa vai demokratiaa. (Meriluoto & Litmanen 2019, 7–28.)

Englannin kielellä käsite *osallisuus* kääntyy tilanteen mukaan moneen eri muotoon, eikä suomalaiselle osallisuuskäsitteelle ole selvää vastinetta. *Osallisuus* voidaan kääntää eri tavoin esimerkiksi *social inclusion*, *participation*, *sense of belonging*, *social participation* tai *belonging*. Käsite *social inclusion* nähdään vastakohtana syrjäytymisen käsitteelle, kun taas *participation* viittaa enemmän osallistumiseen, vaikuttamiseen ja mukanaolon mahdollisuuksiin ja tulee siten lähelle suomenkielistä osallistumisen käsitettä, vaikka sitä käytetäänkin myös englanninkielisenä käännöksenä osallisuudelle. (Karlsson 2020, 257–259; Nivala & Ryyänen 2019, 140–141; Salminen ym. 2021; Stenvall 2020, 20–25; Weckström ym. 2017.) Lastensuojelun kontekstissa käsite *participation* on laajassa käytössä, toisinaan hyvinkin laajassa merkityksessä. Sen rinnalla käytettyjä käsitteitä ovat esimerkiksi *involvement*, *engagement*, *listening*, *children's voice*, *collaboration*, *cooperation* ja *consulting*. (Skauge ym. 2021, 4–5.)

Useissa tutkimuksissa ja selvityksissä sekä esimerkiksi kansallisessa lapsistrategiassa osallisuus määritellään sekä kokemukseksi kuulumisesta joukkoon että mahdollisuudeksi vaikuttaa itselle merkityksellisiin asioihin. Tämän jaottelun pohjalta osallisuus voidaan karkeasti jakaa kahteen ulottuvuuteen, poliittiseen ja sosiaaliseen, jotka tuovat ilmi osallisuuskeskustelun erilaisia

painotuksia. (esim. Nivala 2021; Stenvall 2020, 20; Thomas 2007, 206–207.) Poliittisella osallisuudella viitataan lasten mahdollisuuksiin osallistua, vaikuttaa asioihin, olla mukana päätöksenteossa ja tulla tunnistetuiksi aktiivisina toimijoina yhteiskunnassa. Sosiaalisella osallisuudella viitataan enemmän arjen yhteisöihin, toimiviin ihmissuhteisiin ja lasten kuulumisen kokemuksiin. (Nivala 2021; Thomas 2007, 206–207.) Poliittisella ja sosiaalisella osallisuudella on myös erilainen teoreettinen tausta, joka auttaa ymmärtämään käsitteiden sisältöjä. Poliittisen osallisuuden teoreettinen tausta on demokrateorioissa, ja 2000-luvulla keskustelut ovat painottuneet esimerkiksi asiakasosallisuuteen ja yhteiskehittämiseen. Sosiaalisen osallisuuden teoreettinen tausta on sosiologian ja sosiaalipolitiikan keskusteluissa, jotka Suomessa käynnistyivät ”syrjäytymiskeskusteluna”. (Salminen ym. 2021, 82.) Palveluiden yhteydessä käytetään myös käsitettä asiakasosallisuus, jolla viitataan yleensä siihen, että asiakas voi osallistua aktiivisesti palvelun suunnitteluun, järjestämiseen, kehittämiseen ja arviointiin joko asiakastyön tai palvelujärjestelmän tasolla (esim. THL 2018).

Osallisuuden voi nähdä linkittyvän lapsen elämään ja arkeen hyvin laajasti (ks. Thomas 2007, 214–215). Osallisuus kiinnittyy ihmisen omaan elämään, yhteisöihin ja vaikuttamisen prosesseihin sekä siihen, millainen pääsy ihmisellä on yhteiseen hyvään ja voiko hän olla rakentamassa sitä (ks. Isola ym. 2017, 5). Lastensuojelun laatusuosituksessa osallisuus määritellään laajasti käsitteenä, joka sisältää osallisuuden omaan elämään ja arkisiin asioihin, osallisuuden päätöksenteon tilanteisiin sekä osallisuuden lastensuojelun kehittämisessä (Malja ym. 2019, 18–22). Lastensuojelussa osallisuudessa on kyse yksittäisiä hetkiä ja menetelmiä laajemmasta prosessista, jossa lapsi on määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa sitä työtä, jota hänen etunsa varmistamiseksi tehdään (Hotari ym. 2013, 149). Osallisuuden voidaankin nähdä rakentuvan sekä yksittäisissä kohtaamisissa että prosessin osien kokonaisuutena (Muukkonen 2013, 167).

Lopputyössäni käytän pääasiassa käsitettä osallisuus, koska olen kiinnostunut laajasti lasten kokemuksista ja näkemyksistä, jotka liittyvät osallisuuteen lastensuojelun kontekstissa. Näen osallisuuden mahdollisuutena osallistua ja vaikuttaa sekä kuulumisen tunteena, johon liittyy ymmärryksen mukaan myös arvostuksen saaminen. Näen, että lapsille merkityksellinen osallistuminen on keskeinen osa osallisuuden kokemusta ja tunnetta. Käsitteen osallistuminen käyttöä puoltaisi se, että lapset eivät yleensä ole vapaaehtoisesti lastensuojelun asiakkuudessa tai voi valita, osallistuvatko siihen, ja osallistuminen on monissa tapauksissa ulkopuolelta määriteltyä. Lisäksi lastensuojelun asiakkuudessa on monia sellaisia hetkiä ja vaiheita, joissa osallisuutta on tyypillisesti lähestytty melko kapeasta lapsen kuulemisen ja mukanaolon näkökulmasta. Tässä lopputyössä haluan kuitenkin avata keskusteluun laajemman ymmärryksen osallisuudesta.

Valitsemani laaja lähestymistapa kunnioittaa myös sitä näkemystä, josta olen saanut työni kautta oppia yhdessä lasten kanssa.

2.2 Osallisuus lapsen oikeuksien ja lainsäädännön näkökulmasta

Lapsen osallisuus lastensuojelussa on myös oikeudellinen kysymys. Itselle tärkeisiin asioihin osallistuminen ja vaikuttaminen on lapsen keskeinen perus- ja ihmisoikeus. YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59–60/1991) on maailman laajimmin ratifioitu ihmisoikeussopimus, johon Suomi on sitoutunut vuonna 1991. Kun puhutaan lasten osallisuudesta lastensuojelussa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen valossa, viitataan useimmiten artiklaan 12. Artiklan 12 mukaan lapsella on oikeus ilmaista vapaasti näkemyksensä ja ne tulee ottaa huomioon, ja lasta on kuultava lasta koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa. YK:n lapsen oikeuksien komitean julkaisema yleiskommentti lasten osallistumisoikeuksista (2009) tarkentaa artiklan 12 sisältöä. Yleiskommentissa nostetaan esiin, että artiklan toteutuminen edellyttää, että lapset saavat ymmärrettävää ja riittävää tietoa ja heillä on oikeus kertoa näkemyksensä sekä saada tietää myös siitä, miten niitä on otettu huomioon ja millaisia vaikutuksia osallistumisella on ollut. Lapsen oikeuksien sopimuksessa tuodaan esiin, että kuulemisen ja osallistumisen on oltava kehitystasoa vastaavaa eikä ikä ole este osallistumiselle. Lisäksi osallistumisen on oltava myös vapaaehtoista. (YK:n lapsen oikeuksien yleiskommentti 2009.)

Suomessa lasten oikeudesta osallistua säädetään myös perustuslaissa (731/1999), jossa todetaan, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 10 §:n mukaan palveluiden järjestämisessä ja kehittämisessä tulee erityisesti kiinnittää huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin sekä toivomuksiin. Lastensuojelun näkökulmasta keskeinen on lastensuojelulaki (417/2017), jossa painotetaan lapsen oikeutta osallistua läpi lastensuojelun prosessin. Esimerkiksi lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten ratkaisut turvaavat lapsen mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissa (4 §). Lapselle on turvattava oikeus saada tietoa ja mahdollisuus esittää mielipide lasta koskevassa lastensuojeluasiassa ikää ja kehitystasoa vastaavalla tavalla, ja kun tehdään päätöksiä lasta ja nuorta koskevissa asioissa ja toteutetaan lastensuojelua, on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin (5§). Lastensuojelulaissa tehdään eroa eri-ikäisten lasten suhteen. Lasten toivomukset ja mielipide tulee selvittää ja ottaa huomioon iästä riippumatta (20 §), mutta 12 vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain 34 §:n mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa ja hänellä on oikeus 21 §:n mukaan käyttää puhevaltaa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. (Lastensuojelulaki 417/2017.)

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtävänä on huolehtia lapsen edun toteutumisesta, millä viitataan laajasti kaikkien lapsen oikeuksien toteutumiseen. Lastensuojelun sosiaalityön kohtaamisessa työntekijän tulee tukea lapsen osallisuutta omissa asioissaan sekä huolehtia siitä, että lapsi saa tarvitsemaansa suojelua eikä lapselle aiheudu vaaraa tai haittaa. Esimerkiksi lapsen mielipiteen selvittäminen on tehtävä hienovaraisesti, eikä siitä saa aiheutua tarpeetonta haittaa. Lisäksi lapselle ei saa antaa tietoa, joka vaarantaa hänen kehitystään. (LsL 20 §.)

Toisinaan osallisuuden ja suojelun edistämisen välillä nähdään olevan jännite. Tutkimuksissa on havaittu, että aikuisten vahva suojelueetos ja taipumus painottaa lasten osallistumiseen liittyviä haasteita sen etujen sijasta saattaa kääntyä protektionismiksi, joka estää lasten mahdollisuutta osallistua ja vaikuttaa omaa elämää koskevien asioiden käsittelyyn ja päätöksentekoon. (esim. Kosher & Ben-Arieh 2020, 295–301; Kiili ym. 2021, 155; Van Bijleveld ym. 2015, Vis ym. 2012, 19.) Samaan aikaan on tunnistettu, että mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa edistää suojelua. Esimerkiksi Heimerin ja kumppaneiden (2018) tutkimus osoittaa, että silloin kun lapsilla on mahdollisuus osallistua alussa asti ongelman määrittelyyn, myös suojelu ja tuki toteutuvat paremmin. Näin osallisuuden toteutumisen voi nähdä edistävän suojelua ja auttavan työntekijää antamaan oikeanlaista tukea ja kohdentamaan sitä oikein. (Heimer ym. 2018.) Tutkimus saa tukea myös traagisista tapahtumista, joissa lapsi on kuollut vanhempiansa väkivallan seurauksena eikä häntä ole koskaan tavattu henkilökohtaisesti. Lapsen edun tulkinta lastensuojelussa ei kuitenkaan ole yksinkertaista, ja lapsen etua ovat lastensuojelussa tulkitsemassa usein monet eri tahot erilaisista näkökulmista.

2.3 Lasten osallisuuden ja osallistumisen teoreettiset jäsennykset ja tulokulmat

Lasten osallistumista ja osallisuutta voi tarkastella erilaisten teoreettisten osallisuusmallien ja jäsennysten avulla. Perinteinen tapa lähestyä osallisuutta lastensuojelun kontekstissa ovat olleet osallisuuteen liittyvät porras- ja polkumallit, jotka korostavat aikuisen toimia lapsen osallisuuden mahdollistajana tietyssä tilanteessa (Hart 1992; Shier 2001). Porras- ja polkumallien rinnalle on kehitetty jäsennyksiä, joissa on luovuttu hierarkkisuudesta ja tunnistettu, että lapsilla on keskenään erilaisia tarpeita osallisuuden toteutumisen suhteen (Thomas 2002). Lastensuojelussa tyypillinen lähestymistapa on lähestyä osallisuutta oikeusperustaisesti. Lundyn (2007) sekä Bouman ja kumppaneiden (2018) osallistumisen mallit pohjautuvat lasten osallistumisoikeuksiin. Hiukan erilaisen lähestymistavan osallisuuteen tuo sosiaalipedagoginen osallisuusymmärrys, joka korostaa suhteiden ja vuorovaikutuksen merkitystä ja nostaa kuulumisen tunteen keskeiseksi osallistumisen rinnalle. Myös tunnistamisen teorioiden (esim. Häkli ym. 2015) kautta voidaan lähestyä lasten osallisuuden edistämistä lastensuojelussa (esim. Husby ym. 2019; Mitchell 2022).

Tunnistamisen teorioissa painotetaan esimerkiksi avoimen tutustumisen, välittämisen ja kunnioituksen merkitystä. Yhtä lailla arvokasta on määritellä osallisuutta yhdessä lasten ja nuorten kanssa. Esittelen seuraavaksi edellä mainitsemiani teorioita ja jäsenyyksiä erilaisina tulokulmina lasten osallisuuteen ja sen edistämiseen. Jäsennys on tehty konkretisoimaan eri tulokulmia loppuyöni yhteydessä, mutta nämä erilaiset tulokulmat ovat myös vuorovaikutteisia toistensa kanssa.

Taulukko 1. Lasten osallisuus erilaisista tulokulmista tarkasteltuna

Aikuisen toimia lapsen osallisuuden mahdollistajana korostavat jäsenyykset	Lapsen osallistumisoikeuksiin pohjautuvat jäsenyykset	Suhteiden ja vuorovaikutuksen merkitystä korostavat jäsenyykset	Lasten ja nuorten omista tulokulmista lähtevät jäsenyykset
Tikapuu-, porras- ja polkumallit (Hart 1992; Shier 2001) Osallisuuden ulottuvuudet, joissa huomioidaan lasten yksilöllisyys ja yksilölliset tilanteet (Thomas 2002)	Lapsen oikeuksien sopimuksen artiklaa 12 ja muita lapsen oikeuksia jäsentävät mallit (Lundy 2007; Bouma ym. 2018)	Sosiaalipedagoginen osallisuusajattelu (Nivala & Ryyänen 2013; 2019) Tunnistamisen teorat, myönteinen tunnistaminen (Häkli ym. 2015)	Näitä on pyritty jäsentämään 1. tutkimuksissa (esim. Stenvall 2018; Weckström 2021) 2. kehittämistyössä (esim. Tulensalo ym. 2021)

2.3.1 Aikuisen toimia lapsen osallisuuden mahdollistajana korostavat jäsenyykset

Hartin (1992) osallisuuden tikkaiden avulla tarkastellaan osallisuuden eritasoista toteutumista lapsen ja aikuisen välisessä vuorovaikutuksessa. Tikapuissa on kahdeksan askelta, joista jokainen kuvastaa yhdenlaista osallisuuden tasoa. Alimmilla kolmella tasolla osallisuus ei toteudu lainkaan, vaan lasten ajattelua ja sanomisia manipuloidaan tai osallistuminen ja kuuleminen on näennäistä. Hartin mukaan aikuisten tulisi välttää näillä tasoilla toimimista. Tikapuiden keskitasolla lasten näkemyksiä kuunnellaan, mutta se tehdään aikuisten ehdoilla. Tikapuiden ylimmillä tasoilla toiminta on lapsilähtöistä, ja lapset kutsuvat aikuiset mukaan omista aloitteistaan lähteviin toimintoihin. (Hart 1992, 8–14.) Shier (2001) on jatkokehittänyt Hartin mallin pohjalta osallisuuden polun, joka sisältää viisi osallisuuden tasoa. Mallista puuttuvat Hartin mallin alimmat tasot, joilla osallisuus ei lainkaan toteudu. Shierin mallissa jokaista osallisuuden tasoa tarkastellaan työntekijän valmiuksien, työyhteisön mahdollisuuksien ja työtä ohjaavien velvoitteiden näkökulmasta. Esimerkiksi mallin alimmalla tasolla on se, että lapsia kuunnellaan. Tätä voidaan tarkastella niin työntekijän valmiuksien kautta, työyhteisön mahdollisuuksien kautta tai velvoitteiden ja rakenteiden kannalta. Malli tarjoaa

osallisuuden edistämisen tueksi viisitoista tukikysymystä. Mallin mukaan lapsen osallisuus ja valta lisääntyvät korkeammalle tasolle mennessä. (Shier 2001, 110–116.)

Sekä Hartin ja Shierin malleja, ja niistä tehtyjä sovelluksia, on kritisoitu monesta näkökulmasta, esimerkiksi siksi, että osallisuuden nähdään lisääntyvän vaikutusmahdollisuuksien ja vallan kasvun myötä automaattisesti, osallisuus nähdään pääasiassa tietynlaisena osallistumisena, eivätkä mallit huomioi subjektiivisia kokemuksia. Lisäksi mallit lähinnä luokittelevat osallistumista, sen sijaan että ne toisivat selvyyttä osallisuuden käsitteeseen. (Hotari ym. 2013, 151; Nivala & Ryyänen 2013, 23.) Thomas (2002) näkee osallisuuden moniulotteisempänä ja on tarkastellut lasten osallisuutta kuuden ulottuvuuden kautta. Mallissa pyritään huomioimaan lapsilla olevat erilaiset tarpeet ja tilanteet. Thomasin osallisuuden ulottuvuuksiin kuuluvat seuraavat ulottuvuudet: mahdollisuus valita, mahdollisuus saada tietoa, mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon, mahdollisuus ilmaista itseään, mahdollisuus saada apua ja tukea sekä mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. Malli tuo tukea käytännön työhön ja osoittaa myös sen, että osallisuutta ei voi ajatella mekanistisesti, vaan lasten yksilöllinen tilanne ja tarpeet tulee ottaa huomioon. (Thomas 2002, 174–176.)

2.3.2 Lapsen osallistumisoikeuksiin pohjautuvat jäsenyydet

Lundy on kehittänyt osallistumisen mallin (2017) päätöksenteon tueksi, joka tukee YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen artiklan 12 laaja-alaista ymmärtämistä sekä sen toteuttamista käytännössä. Osallistumisen malli tuo esiin, että oikeus ilmaista omia näkemyksiä vaatii sitä, että lapsella on inkluusiivinen ja turvallinen tila (*space*) näkemysten ilmaisuun sekä mahdollisuus saada tietoa ja tukea näkemysten muodostamiseksi (*voice*). Näkemysten huomioon ottaminen taas edellyttää, että niitä viestitään tahoille, joilla on velvollisuus kuunnella (*audience*), ja näkemykset oikeasti vaikuttavat päätöksentekoon eli niitä huomioidaan päätöksenteossa tai sitten kerrotaan perusteet, miksi niitä ei ole voitu ottaa huomioon (*influence*). Artiklan 12 toteutukseen vaikuttavat myös muut lapsen oikeudet kuten lapsen etu (artikla 3), syrjimättömyys (artikla 2), oikeus saada tietoa (artikla 13), oikeus olla turvassa (artikla 19) sekä oikeus saada ohjausta aikuisilta (artikla 5). (Lundy 2007, 931–939.) Lundyn mallia on hyödynnetty myös lastensuojelua koskevassa tutkimuksessa (esim. Kennan ym. 2019).

Myös Bouman ja kumppaneiden (2018) merkityksellisen osallistumisen malli pohjautuu lapsen oikeuksien sopimuksen artiklaan 12. Bouma ja kumppanit (2018) määrittelevät lapsen merkityksellisen osallistumisen lapsen kokemuksena kuulluksi tulemisesta ja siitä, että hänet on otettu tosissaan. Mallin mukaan merkityksellinen osallistuminen sisältää kolme ulottuvuutta, joita

ovat tiedonsaanti, kuuntelu ja mukanaolo. Mallissa näitä jokaista kolmea ulottuvuutta tarkastellaan laajasti. Tiedonsaannilla (*informing*) esimerkiksi tarkoitetaan sitä, että lapsi saa tietoa oikeudestaan elää turvassa; tietoa oikeudesta osallistua ja kertoa näkemyksiään; tietoa mahdollisuuksista, joita hänellä on osallistumiseen; tietoa seurauksista, joita osallistumisella voi olla; tietoa päämäärästä, johon osallistumisella pyritään; tietoa päätöksistä, jotka koskettavat häntä sekä tietoa siitä, miten lapsen näkemyksiä on huomioitu. Kuuntelulla (*hearing*) tarkoitetaan lapsen mahdollisuuksia ilmaista näkemyksiä ja mielipiteitä, tiedon keräämistä lapselta, halukkuutta kuunnella lasta, dialogeja lapsen kanssa sekä yksilöllisiä kohtaamisia. Mukanaololla (*involving*) tarkoitetaan sitä, että lapsen näkemyksiä ja mielipiteitä kuunnellaan ennen kuin päätöksiä tehdään, lapsi voi olla päätöksenteossa mukana ja lasten näkemyksiä huomioidaan päätöksiä tehtäessä. Mallin mukaan osallistuminen on merkityksellistä vain silloin, kun se mahdollistuu koko prosessin ajan. (Bouma ym. 2018, 281–282.)

2.3.3 Suhteiden ja vuorovaikutuksen merkitystä korostavat jäsenyykset

Sosiaalipedagogisessa osallisuusajattelussa lähtökohtana on ajatus osallisuudesta vuorovaikutuksessa ja sosiaalisissa suhteissa rakentuvana. Osallisuus nähdään laaja-alaisena yksilön ja yhteisön suhdetta kuvaavana käsitteenä, ja osallisuuden perustan nähdään rakentuvan merkityksellisissä sosiaalisissa suhteissa. Osallisuuden kehittymisen näkökulmasta on tärkeää, että lapsi kykenee vaikuttamaan yhteisön asioihin ja tulee kuulluksi, kun päätetään yhteisistä asioista. Näin ollen osallisuuteen liittyy keskeisesti myös vallan jakaminen. Vaikuttaminen tuo mukanaan myös vastuuta ja molemminpuolista luottamusta. Vuorovaikutuksen kannalta on tärkeää, että jokainen voi olla mukana pätevänä osallistujana ja kokea olevansa merkityksellinen. Sosiaalipedagogisena toimintana osallisuuden edistämiseksi viitataan siihen, että ihmisen kasvua yhteisön tai yhteiskunnan jäsenenä tuetaan ja huomiota kiinnitetään sekä osallistumisen että kuulumisen edellytyksiin. Näkökulma tuo esiin myös sen, että osallisuuden reunaehdoista ei voi määrittellä ylhäältäpäin. Määritelmän mukaan osallisuus toteutuu, kun ihminen on osa jotain yhteisöä, voi toimia osana yhteisöä ja kokee kuuluvansa siihen. (Nivala & Ryyänen 2019, 138–143.)

Yhden näkökulman osallisuuden edistämiseen tarjoavat tunnistamisen teoriat, tunnustusteoriat, tunnustussuhdeteoriat ja tunnustuksen teoriat, joilla viitataan esimerkiksi Honnethin ja Taylorin ajatuksiin pohjautuviin teoretisointeihin. Tunnistamisen teorioista on olemassa erilaisia sovelluksia, ja itse määrittelen tässä yhteydessä tunnistamisen Korkiamäen ja kumppaneiden (2016, 15–16) tavoin käsitteeksi, joka kokoaa yhteen myönteisellä tavalla tunnistetuksi tulemiseen liittyvät tutustumisen, tunnustamisen ja tukemisen prosessit. Tämä myönteisen tunnistamisen ajattelutapa ja työote on Tampereen yliopiston tutkijaryhmän tutkimusperustaisesti kehittämä, ja pohjautuu

tunnustussuhdeteorioihin, monitieteiseen tutkimukseen sekä yhteiskehittävään työotteeseen ammattilaisten, lasten, nuorten ja perheiden kanssa. Myönteisen tunnistamisen mukaisessa toiminnassa voidaan erotella kolme elementtiä, jotka limittyvät toisiinsa. Tutustumisella tarkoitetaan henkilökohtaista tutustumista, jotta ennakkokäsitykset ja muiden ihmisten tulkinnat eivät ohjaa ajatteluamme ja toimintaamme. Tunnustuksella tarkoitetaan arvostuksen antamista ja sitä, että osoitetaan toiselle, että olemme tavoittaneet hänelle tärkeän asian, olipa kyse tuen tai huolenpidon tarpeesta, kiinnostuksenkohteesta tai vahvuudesta. Tukemisella tarkoitetaan toisen toimijuuden tukemista hänelle itselleen tärkeissä asioissa. Myönteisen tunnistamisen mukaisella toiminnalla voidaan vahvistaa itsearvostuksen, hyvinvoinnin ja osallisuuden kokemuksia osana jokapäiväistä vuorovaikutusta, ja sen vastakohtana on väärin tunnistetuksi tuleminen tai sivuuttaminen. Toistuvana kokemuksena väärin tunnistetuksi tuleminen tai sivuuttaminen on haavoittava. Välittäminen, kunnioitus ja arvostus ovat olennaisia asioita, jotta myönteinen tunnistaminen voi käytännössä toteutua. (Häkli ym. 2015; Tulensalo ym. 2021, 21–23.)

2.3.4 Lasten ja nuorten omista tulokulmista lähtevät jäsenyykset

Monet teoreettiset jäsenyykset ovat aikuisten tekemiä, ja on tärkeää selvittää myös sitä, mitkä asiat osallisuudessa ovat lapsille tärkeitä ja rakentavat lasten kokemuksia osallisuudesta erilaisissa konteksteissa. Esimerkkeinä lasten ja nuorten omista tulokulmista osallisuuteen nostan Stenvallin (2018) ja Weckströmin (2021) väitöskirjat sekä Tulensalon ja kumppaneiden (2021) lasten kanssa tehdyn kehittämistyön lopputuloksena syntyneen teoksen.

Stenvallin (2018) tutkimuksessa selvitetään, millaisissa käytännöissä ja tilanteissa lasten tunne osallisuudesta rakentuu, ja miten toimijuus lasten omina kokemuksina ja tuotettuina mahdollisuuksina rakentaa jäsenyyttä yhteiskunnassa. Tutkimuksen mukaan on olennaista tunnistaa niitä asioita, jotka ovat yksittäisille lapsille sekä yleisesti lapsuudessa merkityksellisiä, ja pyrkiä tukemaan lapsia näissä asioissa. Lisäksi on tärkeä tunnistaa lapsille tärkeät yhteisöt. Jokaisella lapsella voidaan nähdä olevan elämässä sellaisia asioita, jotka ovat hänelle merkityksellisiä. Osallisuuden ja toimijuuden edistäminen tapahtuu parhaiten, kun tunnistetaan nämä asiat ja tarjotaan tukea niissä. (Stenvall 2018, 138.)

Weckströmin (2021) väitöskirjassa tarkastellaan sosiaalisesti kestävästä osallisuuden toimintakulttuuria varhaiskasvatuksen kontekstissa ja on selvitetty lasten sekä henkilöstön toiminnasta lasten osallisuutta vahvistavia käytäntöjä. Osallisuuden tavoitetaan lasten ja aikuisten välisessä toiminnassa liittyy turvallisuus, ilmapiiri ja toiminta. Turvallisuus muodostuu tutuista

ihmisistä ja kaikkien osallistujien sensitiivisestä huomioimisesta. Ilmapiiriin liittyvät kiireettömyys ja huumori. Toiminnasta puhuessaan lapset toivat erityisesti esille mukavan tekemisen ja toimintaan osallistumisen vapaaehtoisuuden. (Weckström 2021, 69–71; 87–91.)

Tulensalon ja kumppaneiden (2021) lasten kanssa tehtyyn kehittämistyöhön ja ammattilaisten arkikokemuksiin perustuvassa teoksessa lasten osallisuuden nähdään muodostuvan mahdollisuudesta olla oma itsensä ja toimia itselle luontevin tavoin, mahdollisuudesta saada huolenpitoa ja rakkautta, mahdollisuudesta kuulua joukkoon itselle tärkeissä yhteisöissä sekä mahdollisuudesta osallistua ja vaikuttaa itselle tärkeissä asioissa. (Tulensalo ym. 2021, 13–17.)

2.4 Lasten osallistumisesta ja osallisuudesta käytävän keskustelun kriittinen tarkastelu

Osallisuuden edistämistä pidetään lähtökohtaisesti tavoiteltavana asiana, mutta myös kriittisiä huomioita lasten osallistumisen vahvistamiseen liittyen on esitetty. Ensinnäkin osallisuus saatetaan nähdä asiana, jota pitää aina erikseen ja ulkoapäin edistää. Taustalla vaikuttavat osallisuuden käsitteen julkishallinnolliset juuret. Tällainen ajattelutapa voi johtaa osallisuuden tekniseen ja mekanistiseen toteutukseen, jossa ihmisten näkökulmat saattavat jäädä tunnistamatta ja vallitsevat tavat toimia kyseenalaistamatta. (Nivala & Rynänen 2013, 14–17.) Lasten kohdalla tämä voi näkyä esimerkiksi siten, että aikuiset konsultoivat lapsia niissä asioissa, jotka aikuiset näkevät lapsille tärkeinä, mutta kuulemisen tavoite, tapa ja aihe ovat aikuisten määrittämiä. Pahimmillaan tällainen toimintatapa voi jopa olla heikentämässä vaikuttamisen mahdollisuuksia sekä osallisuuden kokemuksia. Aikuiset voivat myös ohittaa lasten tekemiä aloitteita ja estää osallisuuden mahdollisuuksia niissä asioissa, joiden ajattelevat olevan aikuisten asioita. Myös osallisuuden moniulotteisuus ja relationaalisuus voivat jäädä huomiotta. (ks. esim. Stenvall 2018, 141–146; Wyness 2018.) Kyse on myös aikuisilla olevasta vallasta suhteessa lapseen. Kiili (2007) on tunnistanut lasten osallistumisen edistämisen haasteena aikuisten valta-asetelman sekä sen pohjalta syntyneet aikuiskeskeiset tavat ja pitää tärkeänä sukupolvien välisten suhteiden ja vallankäytön tarkastelua, kun osallisuutta pyritään edistämään. (Kiili 2007, 130–131.)

Toisena osallisuuskeskustelun kriittisenä näkökohtana on esitetty myös se, että oikeudesta osallistua tulee toisinaan velvollisuus. Kun osallistumisen ja osallisuuden merkitystä painotetaan voimakkaasti, voi lapsen oikeudesta tulla velvollisuus, jonka toteuttamista aikuisten on velvollisuus edistää. Aikuiset unohtavat tällöin osallistumiseen liittyvän vapaaehtoisuuden, jolloin osallistumisesta kieltäytyminen voi olla lapselle haastavaa. (Skauge 2021, 12.)

3. LAPSEN ASEMA LASTENSUOJELUSSA

3.1 Lapsen asema ja sen muutos yhteiskunnassa ja lastensuojelussa

Lapsuus on yksilöllinen sekä yhteiskunnallinen ilmiö. Lapsuus määritetään suhteessa aikuisuuteen, ja toisin päin, aikuisuus suhteessa lapsuuteen. Käsitys lapsuudesta ja sen arvosta vaihtelee kulttuurista toiseen ja eri aikakausina. (Bardy 2013, 50–51.) Lapsen aseman muutoksessa on kyse pitkstä historiallisesta prosessista. Lapsen aseman muutoksen taustalla vaikuttaa lasten yksilöllistymisen prosessi. Lapsuus elämänvaiheena on alettu nähdä erityisenä, lapsiammattilaisten määrä on kasvanut ja lapsen oikeudet ovat institutionalisoituneet. Lisäksi yhteiskuntatieteellinen ja monitieteinen lapsuustutkimus on nostanut lasten omia kokemuksia esiin ja monipuolistanut lapsi- ja lapsuuskäsitystä. Lapset on alettu länsimaisissa yhteiskunnissa nähdä yhä useammin aktiivisina sosiaalisina ja yhteiskunnallisina toimijoina sekä tässä ja nyt arvokkaina lapsina. (Forsberg ym. 2006, 6–7; Stenvall 2018, 18–21.) Lapsilla oleva tieto on alettu nähdä myös yhteiskunnan tasolla aiempaa tärkeämpänä, esimerkiksi silloin, kun tehdään päätöksiä tai nostetaan ajankohtaisia ilmiöitä esiin (Lehto-Lundén 2023, 169–187). Suomalaisessa yhteiskunnassa lapsen aseman ja oikeuksien vahvistuminen on näkynyt 2000-luvun aikana esimerkiksi siten, että vuonna 2004 perustettiin lapsiasiavaltuutetun virka ja vuonna 2021 julkaistiin Suomen ensimmäinen kansallinen lapsistrategia.

Vaikka lapsen asemassa on tapahtunut muutos, ei toimijuutta ja osallisuutta korostava tapa lähestyä lapsuutta ole ainoa. Erilaiset rinnakkain elävät käsitykset lapsesta ja lapsuudesta vaikuttavat myös lapsia kohtaavien ammattilaisten jokapäiväiseen työhön. Thomas (2002) on tunnistanut omassa tutkimuksessaan neljä erilaista lähestymistapaa lasten osallistumiseen. Kliinisessä lähestymistavassa lasten emotionaalinen kapasiteetti ja haavoittuvuus painottuvat, ja lasten osallistuminen saatetaan nähdä riskinä lapsen hyvinvoinnille. Kliinisen lähestymistavan ollessa kyseessä mahdollistuu toisaalta myös hyvin sensitiivinen toiminta suhteessa lapseen. Byrokraattinen lähestymistapa pyrkii muodollisten vaatimusten täyttämiseen. Osallistumisesta voi tulla teknistä, tai sitten lasten poisjääminen perustellaan organisaation reunaehdoilla. Arvosidonnainen lähestymistapa näkee lasten osallistumisen tärkeänä, koska se on lapsen oikeus, ja osallistuminen voi johtaa parempiin käytäntöihin ja päätöksentekoon. Tällainen lähestymistapa johtaa siihen, että pyritään luomaan mahdollisuuksia lasten osallistumiselle. Kyynisessä lähestymistavassa lasten osallistuminen nähdään vaarana, koska se voi johtaa siihen, että lapset saavat liikaa valtaa suhteessa aikuisiin. (Thomas 2002, 171.)

Lastensuojelun sosiaalityössä on ollut pitkään vallalla aikuis- ja perhekeskeinen orientaatio, jossa koko perheen hyvinvointi nähdään työn tavoitteena, ja lasta on haluttu suojella asioilta, jotka

koskettavat hänen elämäänsä. Käytännössä tämä on usein tarkoittanut sitä, että lapsen etu, tarpeet ja kokemukset on ohitettu, ja avun on uskottu tihkuvan vanhemmilta, lähinnä äidiltä lapselle. (Ervast & Tulensalo 2006, 29–31; Forsberg ym. 2006, 5–16; Hurtig 2003, 20–23.) Lastensuojelun kentällä on alettu puhua lapsilähtöisyydestä ja -keskeisyydestä 1990-luvulla, ja muutoksia työn orientaatioissa on kuvattu jopa lapsilähtöisen sosiaalityön paradigman muutokseksi (Hurtig 2006, 167). Lapsilähtöistä ja -keskeistä työtä on kehitetty edelleen 2000-luvulla, ja sillä viitataan sekä työtä ohjaavaan orientaatioon että konkreettisiin arjen työssä tehtyihin valintoihin. Lapsikeskeisen työn kehittäminen on tuonut lastensuojelun arkityöhön uusia toimintatapoja aikuis- ja perhekeskeisten toimintatapojen rinnalle. Esimerkiksi erilaisia lapsiystävällisiä menetelmiä on kehitetty, jotta lapset voivat osallistua ikätasolleen sopivalla ja ymmärrettävällä tavalla työskentelyyn. Lapsi- ja perhekeskeisen ajattelun välille on luotu myös dialogia niin, että perhe nähdään yksilöiden kautta, joilla voi olla erilaiset tarpeet ja etu, mutta perhesuhteiden merkitys ei jää kuitenkaan huomioimatta. (Hotari ym. 2013, 155–158; Muukkonen & Tulensalo 2004, 3–4.)

Lapsen asema ja osallisuus lastensuojelun asiakkaana on kiinnostanut myös tutkijoita 1990-luvulta alkaen. Suomessa tutkimusta on tehty esimerkiksi siitä näkökulmasta, millaisen aseman, tiedollisen toimijan roolin tai kertomistilan lapsi institutionaalisissa tilanteissa saa (ks. Eskonen 2005; Forsberg 1998; 2000; Hurtig 2003; Tulensalo 2016). Myöhemmin 2000-luvun edetessä lapset on alettu nähdä tutkimuskohteiden lisäksi kansatutkijoina (ks. esim. Lehto-Lundén 2020). Lisäksi lastensuojelun asiakkaina olleiden lasten ja nuorten osallisuutta palveluiden kehittäjinä on vahvistettu 2010-luvulta alkaen. Lapset ja nuoret on alettu nähdä toiminnan kohteiden lisäksi myös asiantuntijoina ja toimijoina, joiden näkemykset ovat arvokkaita toiminnan kehittämiseksi ja asioihin vaikuttamiseksi. Lastensuojelun kokemusasiantuntijoiden osallistuminen kehittämis- ja vaikuttamistyöhön on entisestään lisääntynyt 2020-luvulla, ja myös alle 12-vuotiaat lapset on kutsuttu mukaan kehittämis- ja vaikuttamistoimintaan. On havaittu, että kun lapset ja nuoret sekä heidän kokemuksellinen tietonsa saadaan osaksi palveluiden kehittämistä, voivat palvelut olla paremmin tarpeita vastaavia ja vaikuttavampia. (Kalliola & Paaso 2023; Westlund 2023, 229–230.)

Lapsen asemaa koskevassa keskustelussa on tärkeää myös huomata, että lastensuojelun asiakkaana olevat lapset eivät ole yksi yhtenäinen ryhmä, vaan hyvin heterogeeninen joukko. Lapsen asemaan ja osallisuuteen lastensuojelussa voivat vaikuttaa esimerkiksi lapsen ikä, vammaisuus tai se, että lapsi ei puhu enemmistön käyttämää kieltä (esim. Wilson ym. 2020, 12). Lapsi voi kuulua myös useampaan vähemmistöryhmään. Lisäksi lastensuojelun asiakkaina olevien lasten elämäntilanteet vaihtelevat suuresti, ja lastensuojelun interventiot ovat luonteeltaan erilaisia. Esimerkiksi kouluterveyskyselyn valossa sijaisperheessä asuvat kokevat laitoshoidossa olevia useammin vaikutusmahdollisuutensa asuinpaikan arkeen hyvänä (ks. Ikonen ym. 2020). Kokemus omasta asemasta ja mahdollisuuksista

osallistua ja vaikuttaa voi myös muuttua lastensuojeluprosessin aikana. Pölkkin ja kumppaneiden (2012) tutkimuksessa lasten osallisuuden kokemukset vahvistuivat sijoituksen jälkeen. Lastensuojelu itsessään on laaja käsite, joka sisältää erilaisia kohtaamisia lastensuojeluprosessin eri vaiheissa. Lapsen asemasta ja osallisuudesta käytävä keskustelu muotoutuu erilaiseksi sen pohjalta, tarkastellaanko osallisuutta esimerkiksi asiakassuunnitelmapalaverin osalta, huostaanottoon liittyvässä valmisteluprosessissa vai ollaanko kiinnostuneita lastenkodin arjesta. Eri maiden lastensuojelujärjestelmät poikkeavat toisistaan esimerkiksi sen osalta, missä vaiheessa perheen ongelmiin ja huoliin puututaan. Esimerkiksi pohjoismaat nähdään useimmiten palveluorientoituneina verrattuna esimerkiksi Yhdysvaltoihin tai Englantiin, jossa puuttumisen kynnyks on korkea. Usein pohjoismaisiin palveluorientoituneisiin maihin liitetään myös lapsikeskeisyys, jolla viitataan siihen, että lapsen etu, kiinnostuksenkohteet ja tarpeet ohjaavat työtä. Myös saman maan sisällä organisaatiokulttuuri ja yksittäisen työntekijän työote voivat vaihdella. (Skauge ym. 2021, 2–6.)

3.2 Lapsen osallisuudesta tehty tutkimus lastensuojelussa

Tutkimusten mukaan lasten osallisuuden toteutumiseen liittyy haasteita sekä lastensuojelun asiakkaana olevien lasten (esim. Falch-Eriksen ym. 2021; Toros 2020; Van Bijleveld ym. 2015) että sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta (esim. Kosher & Ben-Arieh 2020; Pölkki ym. 2012; Van Bijleveld ym. 2020; Vis ym. 2012, 20). Tämä lopputyö paikantuu niihin tutkimuksiin, joissa on selvitetty lasten omia kokemuksia ja näkemyksiä osallisuudesta ja sen edistämisestä lastensuojelun kentällä. Lasten kokemuksia ja näkemyksiä osallisuudesta lastensuojelun kontekstissa ei ole Suomessa kovin paljoa tutkittu, vaikka keskustelua käydään melko paljon. Muutamia sellaisia tutkimuksia, joissa kiinnostuksenkohteena ovat olleet lasten osallisuuden kokemukset lastensuojelussa, kuitenkin löytyy (Laakso 2019; Pölkki ym. 2012). Runsaammin on tehty selvityksiä ja raportteja lastensuojelun asiakkaana olevien lasten palvelukokemuksista, myös osallisuutta sivuten (ks. esim. Peltola & Moisio 2017). Lisäksi kouluterveyskyselyiden pohjalta saadaan tietoa sijoitettuna olevien lasten osallisuuden toteutumisesta (Ikonen ym. 2020).

Laakson (2019) tutkimuksessa tarkastellaan huostassa olevien lasten hyvinvointiin ja sijaishuoltoon liittyviä kokemuksia, ja siinä on lähestytty myös osallisuutta erityisesti päätöksentekoon osallistumisen ja vaikuttamisen näkökulmasta. Tutkimuksen mukaan lapset kertovat mahdollisuudesta vaikuttaa esimerkiksi koulunkäyntiin, harrastuksiin tai siihen, miten usein he tapaavat läheisiään, mutta eivät koe voivansa vaikuttaa esimerkiksi huostassa oloon tai sijoituspaikkaan. Lasten suhde sosiaalityöntekijöihin on melko etäinen. Suhde konkretisoituu

asiakassuunnitelmaneuvoittelussa, joita on kerran tai kaksi vuodessa. Lapset tunnistavat nämä neuvottelut hetkinä, joissa voivat kertoa mielipiteitään, mutta pohtivat myös sitä, onko mielipiteen kertomisella merkitystä. Päätöksentekoprosessi voi olla lapselle hankalasti hahmotettava. Lapsilla on tutkimuksen mukaan ajatus, että aikuiset tekevät päätökset, ja tämä oikeutus kiinnittyy erityisesti lapsen ikään. Tutkimuksessa lapset nostivat yhdeksi keskeiseksi vaikuttamisen tavaksi oman käyttäytymisen. (Laakso 2019, 64–72.)

Tulensalon (2016) tutkimuksessa tarkastellaan lapsen tiedollista toimijuutta lastensuojelun sosiaalityön avohuollon työskentelyssä. Tutkimuksen mukaan lapsi voi olla aktiivisen, välillisen tai ulkopuolisen tiedollisen toimijan positiossa, ja positio voi työskentelyn aikana myös muuttua. Aktiivisena toimijana lapsen kanssa on luotu asiakassuhde, ja lapsi saa olla kertojan, kuulijan sekä kokijan positiossa. (Tulensalo 2016, 279–283.)

Pölkkin ja kumppaneiden (2012) tutkimuksessa tarkastellaan sijoitettuna olevien 7–17-vuotiaiden lasten osallisuuden kokemuksia lastensuojelun prosessissa lapsen sekä sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Tulokset osoittavat, että osallisuus omista asioista on erittäin merkittävää lapselle, vaikka lapset eivät aina halua olla aktiivisia osallistujia esimerkiksi tapaamisissa. Lapset toivovat työntekijöiltä aitoa kiinnostusta, lasten näkemysten huomiointia sekä tietoa sijoituksen syistä sekä heidän tulevaisuuttaan koskevista suunnitelmista. Tutkimuksessa tunnustetaan myös monia esteitä osallisuudelle. Esimerkiksi lasten lojaalisuus vanhempiaan kohtaan voi estää heitä kertomasta mielipiteitään. (Pölkki ym. 2012, 113–123.)

Kansainvälisesti 2010- ja 2020-luvulla on tehty useampi lasten osallisuuden kokemuksia kokoava kirjallisuuskatsaus (Falch-Eriksen ym. 2021; Toros 2020; Van Bijleveld ym. 2015; Wilson ym. 2020). Falch-Eriksenin ja kumppaneiden (2021) katsaus osoittaa, että lapsilla on eri maissa paljon kokemuksia siitä, että heiltä ei kysytä eikä heitä kuunnella riittävällä tavalla lastensuojelussa. Torosin (2020) kirjallisuuskatsauksen mukaan lapsilla on vähän kontakteja sosiaalityöntekijöihin sekä rajalliset mahdollisuudet ilmaista omia näkemyksiään tilanteestaan. Esimerkiksi luottamuksen, tiedon ja kommunikaation puute nähdään esteenä osallistumiselle ja vaikuttamiselle. (Toros 2020.) Van Bijleveldin ja kumppaneiden (2015) katsauksessa sosiaalityöntekijän ja lapsen välinen suhde nähdään keskeisenä osallisuuden toteutumiseksi, mutta sen syntymiselle on monta estettä. Tutkimuksessa nousee esiin myös havainto siitä, että lasten mielestä heidän tulisi aina osallistua, mutta aikuiset eivät ajattele samoin. (Van Bijleveld ym. 2015.) Wilsonin ja kumppaneiden (2020) systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa osallisuuden kokemukset eivät ole tutkimuksen keskiössä, mutta katsauksen mukaan ensikontaktia lastensuojeluun pidetään usein hyvin vaikeana ja lapset toivovat enemmän tietoa lastensuojeluprosessista. Turvallisuuden tunne näyttää mahdollistavan kokemusten jakamista,

ja lastensuojeluun liittyvä leima heikentävän itsearvostuksen kokemuksia. Ne lapset, jotka kokevat saaneensa tietoa, näyttävät olevan tyytyväisempiä interventioihin ja pystyivät paremmin hyväksymään ne osaksi omaa elämäänsä. (Wilson ym. 2020.)

Kansainvälisissä jo tehdyissä kirjallisuuskatsauksissa on mukana sellaisia tutkimuksia, joissa kiinnostus on kohdistunut vahvemmin myös alle 12-vuotiaiden lasten kokemuksiin osallisuudesta lastensuojelun kontekstissa ja jotka siten tulevat erityisen lähelle omaa tutkimustani, mutta eivät vuosilukujen osalta ole omaa aineistoani. Niissä nousee esiin, että lasten mahdollisuudet saada tietoa lastensuojeluprosessista ja osallistua oman tuen suunnitteluun tai päätöksentekoon ovat usein vähäisiä, mutta arkisemmissä asioissa, esimerkiksi siinä, mitä voi tehdä tukihenkilön kanssa, osallisuus näyttää toteutuvan paremmin (Larsen 2011). Näissä tutkimuksissa on nostettu esiin, että erityisesti pienten lasten ymmärrys lastensuojelusta on usein minimaalinen ja myös osallistuminen virallisissa tilanteissa tai vanhempien läsnä ollessa tuntuu vaikealta. Lapset voisivat hyötyä lastensuojelun interventioista paremmin, mikäli he tietäisivät, mistä niissä on kyse ja miksi lastensuojelu on mukana lapsen elämässä. (Cossar ym. 2016.) Lapset ovat myös toivoneet enemmän toiminnallisuutta ja emotionaalista tukea sekä luottamuksellisia suhteita aikuisten kanssa (Husby ym. 2019).

Tutkimusten mukaan sosiaalityöntekijät kokevat osallisuuden edistämisen vaikeaksi esimerkiksi suojeluvelvoitteen, taitojen puutteen, resurssien niukkuuden tai organisaation asettamien reunaehtojen vuoksi. Haasteeksi on nähty myös se, ettei aina tiedetä, mitä osallisuuden edistämällä tarkoitetaan tai mihin sillä pyritään. Yksittäisen työntekijän taidoilla ja näkemyksillä näyttää olevan suuri vaikutus siihen, miten lapsen osallisuus mahdollistuu. Myös lapsuuteen ja lapsiin liittyvät käsitykset vaikuttavat siihen, millä tavalla lastensuojelua toteutetaan ja millaisen aseman lapsi saa. Auttamiskäytännöissä elää rinnakkain erilaisia lapsikäsitteitä. (Kosher & Ben-Arieh 2020, 295–301; Pölkki ym. 2012, 121; Skauge ym. 2021, 12; Woodman ym. 2022.)

4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimustehtävä

Tässä tutkimuksessa tarkastelen, kokoan ja analysoin vuosina 2019–2023 julkaistuja englanninkielistä tutkimusta, joissa on tutkittu lasten kokemuksia ja näkemyksiä osallistumisesta tai osallisuudesta lastensuojelussa. Lastensuojelun asiakkaana olevilla lapsilla on arvokasta tietoa ja kokemuksia, joita voidaan hyödyntää lapsen aseman ja osallisuuden edistämässä. Erityisesti pienempien lasten näkemykset ja kokemukset jäävät helpommin tavoittamatta, ja siksi aineistoa on rajattu niin, että mukana ovat ne tutkimukset, joissa on mukana myös alle 12-vuotiaita lapsia. Lasten osallisuudesta lastensuojelussa on tehty 2000-luvun aikana enenevässä määrin tutkimusta, joka osoittaa, että osallisuus ei toteudu riittävällä tasolla. Tutkimukseni tavoitteena on vastata aineistoni pohjalta seuraavaan kysymykseen: *Miten osallisuutta lastensuojelun kontekstissa voi edistää lasten kokemusten ja näkemysten valossa?*

4.2 Integroiva kirjallisuuskatsaus menetelmänä

Kirjallisuuskatsauksessa on mahdollista yhdistellä aikaisempaa tietoa ja rakentaa kokonaiskuvaa tietystä aiheesta. Sen lisäksi kirjallisuuskatsauksessa arvioidaan aikaisempaa tietoa ja teoriaa tutkimuskysymysten valossa. Lisäksi voidaan kehittää olemassa olevaa teoriaa, synnyttää uusia näkökulmia keskusteluun ja pyrkiä tunnistamaan ongelmia. (Salminen 2011; Torraco 2005.) Aloittaessani lopputyön tekemistä tutustuin erilaisiin kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja päädyin tekemään integroivan kirjallisuuskatsauksen, jonka voi nähdä olevan narratiivisen ja systemaattisen kirjallisuuskatsauksen välimuoto. Halusin kuvata lasten osallisuuden edistämistä monipuolisesti, ja tavoitteenani on myös tuottaa uutta tietoa tai uusia näkökulmia jo tutkittuun aiheeseen. Integroiva kirjallisuuskatsaus on sopiva valinta myös siksi, että sen olennaisena elementtinä on kriittisyys ja sen avulla voi ottaa erilaisin metodisin lähtökohdin tehtyjä tutkimuksia analyysin pohjaksi. Integroiva kirjallisuuskatsaus etenee tutkimusongelman asettamisesta aineiston hankkimiseen, analysointiin, tulkintaan ja tulosten esittämiseen. Pyrin kuvaamaan mahdollisimman hyvin aineiston hankkimiseen ja analysointiin liittyvät valintani sekä nostamaan kriittisiä havaintojani aineistosta suhteessa hakukriteereihin sekä tuloksista suhteessa osallisuudesta käytävään keskusteluun. (Salminen 2011, 6–8; Torraco 2005, 356–365.)

4.3 Aineiston valintakriteerit

Aineiston valintakriteerini ovat olleet seuraavat: 1) tutkimuksessa käsitellään lasten kokemuksia tai näkemyksiä osallistumisesta tai osallisuudesta; 2) tutkimuksessa on yhteys lastensuojelun kontekstiin; 3) tutkimuksessa on ollut mukana myös alle 12-vuotiaita lapsia; 4) tutkimus on tehty vuosina 2019–2023 ja 5) tutkimus on vertaisarvioitu, julkaistu julkaisufoorumien luokittelemassa teoksessa ja saatavilla englanninkielisenä. Ennen varsinaista aineistohakua tein useita harjoitushakuja löytääkseni sopivat hakusanat sekä sopivat sisäänotto- ja poissulkukriteerit. Keskeisenä sisäänottokriteerinä on ollut se, että tutkimuksessa lähestytään lasten kokemuksia tai näkemyksiä osallistumisesta ja/tai osallisuudesta. Näin ollen niitä tutkimuksia, joissa lasten osallisuutta tarkastellaan esimerkiksi sosiaalityöntekijän tai vanhempien näkemysten valossa, tarkastellaan ainoastaan lasten kertoman osalta. Lisäksi lastensuojelun kontekstin tulee näkyä tutkimuksen avainkäsitteissä tai abstraktissa. Näin ollen sellaiset tutkimukset, joissa lastensuojelu ei ole ollut ollenkaan tutkimuksen fokuksessa, karsiutuvat pois.

Kiinnostukseni alle 12-vuotiaiden lasten kokemuksiin ja näkemyksiin auttoi myös rajaamaan aineistoa lopputyön laajuuden näkökulmasta sopivaksi. Tämä jätti ison osan haun tuloksista pois. Monissa katsaukseen valikoituneissa tutkimusartikkeleissa on kuitenkin oltu kiinnostuneita pienten lasten lisäksi myös nuorten näkemyksistä. Lopputyöni rajautuu viimeisen viiden vuoden aikana julkaistuihin tutkimuksiin, mikä mahdollistaa tuoreimman aihepiiriä koskevan tutkimuksen kokoamisen ja tarkastelun. Ennen vuotta 2019 julkaistujen tutkimusten pohjalta toteutetut kansainväliset kirjallisuuskatsaukset (Falch-Eriksen ym. 2021; Toros 2020; Van Bijleveld ym. 2015; Wilson ym. 2020) tarjoavat kiinnostavan mahdollisuuden peilata oman lopputyöni aineistoa.

4.4 Kuvaus aineistonhausta ja aineistosta

Lopullisen aineistohaun tein kahdesta tiedonhakuportaalista, jotka ovat Academic Search Ultimate EBSCOhost ja Wiley. Molempiin hakuihin sisältyivät kaikki portaalien tietokannat. Lopputyöni näkökulmasta keskeiset käsitteet ovat *osallisuus ja osallistuminen (participation, involvement, engagement, belonging)*, *lapsi (child, children, young children)*, *lastensuojelu (child welfare, child protection, foster care)*, *lasten kokemukset tai näkemykset tai lapsen ääni (child voice, child experience, child perspective)*, ja käytin näitä myös hakusanoina (ks. Taulukko 2). Osallisuuden käsite tuotti eniten haasteita käsitteeseen liittyvän moniulotteisuuden ja epäselvyyden vuoksi (ks. luku 2.1). Lisäksi huomasin, että joillakin hakusanoilla aineistoksi valikoitui paljon tutkimukseni tavoitteiden kannalta ei-relevanttia aineistoa. Esimerkiksi käsite *social inclusion* ei hakusanana tuntunut toimivalta lastensuojelun kentällä, koska sitä ei lastensuojelua koskevassa tutkimuksessa

juuri käytetä, ja haku antoi runsaasti muita kuin lastensuojelun kontekstiin kiinnittyviä tutkimuksia. Hakusanojen valinta ei ollut yksinkertaista. Tästä syystä tutustuin myös aiemmissa kansainvälisissä kirjallisuuskatsauksissa tehtyihin ratkaisuihin (esim. Falch-Eriksen ym. 2021, 487) sekä lastensuojelututkimuksessa yleisesti käytettävään käsitteistöön (esim. Skauge ym. 2021, 4–5). Lisäksi löysin melko tuoreen samaa aihepiiriä käsittelevän opinnäytetyönä tehdyn kirjallisuuskatsauksen, jonka tehtävänä oli selvittää sijoitettuna olevien lasten osallisuuden kokemuksia. Tämä opinnäytetyö tarjosi tukea etenkin osallisuuskäsitteiden valintaan, koska siinäkin lähestytään osallisuutta lastensuojelun kontekstissa ja laajasta näkökulmasta. (ks. Alen 2022, 22.)

Taulukko 2. Käytetyt hakusanat

participation OR involvement OR engagement OR belonging	AND	child OR children OR young children	AND	child welfare OR child protection OR foster care	AND	child voice OR child experience OR child perspective
---	-----	--	-----	--	-----	--

Haku tuotti yhteensä 456 artikkelia, joista 239 on EBSCOhostista ja 217 Wileysta. EBSCOhostin kohdalla annoin järjestelmän hakea hakusanoja koko tekstistä. Wileyn kohdalla edellytin osallisuutta ja lapsia julkaisun avainsanoina, mutta muut hakusanat saivat olla missä kohtaa tahansa tekstiä. Viimeksi mainitsemani ratkaisu auttoi rajaamaan hakutulosten määrää. Suurin osa hakuun tulleista tutkimuksista rajautui ennakkoon päätettyjen, edellä kuvaamieni valintakriteerien pohjalta. Epäselvissä tapauksissa luin abstraktin tai muutamissa tapauksissa koko artikkelin kokonaan läpi.

Katsaukseen valikoitui yhdeksän tutkimusartikkelia, joissa tarkastellaan 3–17-vuotiaiden lasten näkemyksiä ja kokemuksia osallistumisesta ja/tai osallisuudesta lastensuojelussa sekä joidenkin tutkimusten osalta myös laajemmin elämässä ja palveluissa. Seuraavassa taulukossa esittelen lyhyesti tutkimukset, niiden tarkoituksen, aineistonkeruun tavat sekä lasten iät ja lukumäärät.

Taulukko 3. Kuvaus tutkimusaineistosta

Julkaisutiedot ja maa	Tutkimuksen tarkoitus	Aineistonkeruun tapa, lasten ikä ja määrä
<p>Dillon, Jo (2021): 'Wishes and feelings': Misunderstandings and missed opportunities for participation in child protection proceedings</p> <p>Iso-Britannia</p>	<p>Selvittää, millaisia kokemuksia lapsilla ja vanhemmilla on osallistumisesta lastensuojelun suunnitteluun ja miten sosiaalityöntekijät ja muut työntekijät näkevät osallisuuden edistämisen erityisesti lasten toiveiden ja tunteiden kuuntelun ja huomioon ottamisen näkökulmasta.</p>	<p>Pitkittäinen laadullinen tutkimus, jossa lasten kanssa on toteutettu puolistrukturoituja haastatteluja luovia menetelmiä, kuvia ja esineitä hyödyntäen.</p> <p>Tutkimukseen on osallistunut 6 lasta (8–12 v.), joilla on lastensuojelun suunnitelma. Lisäksi 4 vanhempaa sekä 8 työntekijää.</p>
<p>Vytautas, Kirka & Tamutienė, Ilona (2023): Exploring child participation in protecting them from maltreatment: Lithuanian insights</p> <p>Liettua</p>	<p>Selvittää kaltoinkohtelua kohdanneiden lasten osallistumisen ja osallisuuden kokemuksia koko lastensuojeluprosessissa aina avun hakemisesta alkaen.</p>	<p>Puolistrukturoidut haastattelut, joissa tutustumiseen, lasten aloitteisiin ja lasten kanssa toimimiseen on kiinnitetty erityistä huomiota.</p> <p>Tutkimukseen on osallistunut 21 lasta (10–17 v.), jotka ovat olleet väliaikaisesti tai pysyvästi sijoitettu kodin ulkopuolelle.</p>
<p>Lauri, Kadi & Toros, Karmen & Lehtme, Rafaela (2021): Participation in the child protection assessment: Voices from children in Estonia</p> <p>Viro</p>	<p>Selvittää lasten näkemyksiä ja kokemuksia osallistumisesta ja osallisuudesta lastensuojelun arvioinnin vaiheessa.</p> <p>Pohjautuu laajempaan tutkimukseen, jossa myös vanhempia haastateltu. Tässä artikkelissa keskitytään lasten näkemyksiin ja kokemuksiin.</p>	<p>Syvälliset puolistrukturoidut haastattelut, joissa on osoitettu kiinnostusta myös lasten kerrontaa ja aloitteita kohtaan.</p> <p>Tutkimukseen on osallistunut 14 lasta (10–17 v.), joista 12 asui biologisten vanhempien luona, 1 sijaisperheessä ja 1 kuntoutuslaitoksessa.</p>
<p>Nunes, Rita (2022): Participation in child protection: empowering children in placement processes</p> <p>Saksa</p>	<p>Selvittää kodin ulkopuolelle sijoitettujen ja perheväkivaltaa kokeneiden lasten kokemuksia siitä, miten he ovat voineet osallistua ja vaikuttaa sijoitusta koskevaan päätöksentekoon sekä mikä auttaa tai estää lasten mielipiteiden ilmaisua ja huomioimista sijoitusprosessin aikana.</p>	<p>Puolistrukturoidut fokusryhmäkeskustelut, joissa pyritti vähentämään lasten ja aikuisten välistä valta-asetelmaa ja osoitettu kiinnostusta lasten kertomaan ja lasten käyttämiin käsitteisiin.</p> <p>Tutkimukseen on osallistunut yhteensä 28 lasta (10–17 v.). Tutkimusartikkelissa keskitytään niiden 8 lapsen kokemuksiin, jotka ovat nostaneet esiin kokemuksiaan päätöksentekoon osallistumisesta ja vaikuttamisesta.</p>

<p>Race, Tracey & Frost, Nick (2021): Hearing the voice of the child in safeguarding processes: Exploring different voices and competing narratives</p> <p>Iso-Britannia</p>	<p>Selvittää, miten lasten oikeus osallistua lastensuojeluprosessissa ymmärretään ja miten sitä voidaan helpottaa lasten ja ammattilaisten kokemusten ja näkökulmien pohjalta.</p>	<p>Puolistrukturoitu haastattelu, jossa on hyödynnetty luovia lähestymistapoja.</p> <p>Tutkimukseen on osallistunut 21 (6–16 v.) lasta ja 22 ammattilaista.</p>
<p>Shuttleworth, Paul (2023): What matters for child participation – The role of valuation-based dialogical participation for children living in kinship care in England</p> <p>Iso-Britannia</p>	<p>Selvittää laajasta näkökulmasta ja dialogisesti sukulaissijoituksessa asuvien lasten kanssa sitä, mikä on osallisuuden kannalta tärkeää ja mitä osallistuminen tutkimukseen, perhe-elämään tai lastensuojeluun heille merkitsee.</p>	<p>Monimenetelmällinen aineistonkeruu lasten todellisessa elinympäristössä: esimerkiksi lapsijohtoiset kävelykierrokset, lasten ottamat valokuvat, piirustukset, roolileikit ja keskustelut lasten kanssa.</p> <p>Tutkimukseen on osallistunut 19 lasta (5–16 v.), jotka ovat sukulaissijoituksessa.</p>
<p>Stafford, Lisa & Harkin, Jo-anne & Rolfe, Annie & Burton, Judith & Morley, Christine (2021): Why having a voice is important to children who are involved in family support services</p> <p>Australia</p>	<p>Selvittää lasten näkemyksiä siitä, miten he saavat äänensä kuuluviin ja mielipiteensä huomioiduksi perheille suunnatuissa tukipalveluissa ja miksi se on tärkeää.</p>	<p>Lapsikeskeiset yksilö- ja sisarusryhmähaastattelut, joissa on hyödynnetty toiminnallisia ja luovia menetelmiä ja tarjottu lapsille erilaisia valinnan mahdollisuuksia.</p> <p>Tutkimukseen on osallistunut 17 lasta (6–16 v.), jotka ovat perheille suunnattujen tukipalveluiden asiakkaina.</p>
<p>Törrönen, Maritta & Kalliola, Susanna & Paaso, Sari-Anne (2022) A democratic learning process: When young children under 12 years of age in child welfare services express their wishes for participation</p> <p>Suomi</p>	<p>Selvittää lasten mielipiteitä ja näkemyksiä siitä, miksi ja miten heidän tarpeitaan ja näkemyksiään tulee kuunnella ja huomioida lapsen ja sosiaalityöntekijän tapaamisissa.</p>	<p>Kirjalliset vastaukset osana lasten omaa vaikuttamiskampanjaa. Lastensuojelun asiakkaana olevilta lapsilta on kysytty tapaamisissa tuttujen työntekijöiden kanssa yksi kysymys: miksi työntekijän on tärkeä tavata ja kuunnella lapsia. Tämä on kirjattu lapsen toimesta tai aikuisen tuella postikorttiin.</p> <p>Aineisto sisältää 116 lapsen (3–16 v.) kirjalliset postikorttiin kirjatut vastaukset.</p>
<p>Van Bijleveld, Ganna G & de Vetten, Marjonneke & Dedding, Christine WM (2021): Co-creating participation tools with children within child protection services: What lessons we can learn from children</p> <p>Alankomaat</p>	<p>Toimintatutkimuksen tarkoitus selvittää, miten lasten osallistumista ja osallisuutta voidaan tukea lastensuojelun tapaamisissa. Tutkimuksessa on haastateltu lapsia kokemuksista sekä järjestetty työpajoja osallistumista helpottavien työkalujen kehittämiseksi.</p>	<p>Yksilöhaastattelut ja kaksi yhteistä työpajaa, joissa muotoiltu lasten ehdotusten pohjalta työkaluja.</p> <p>Tutkimukseen on osallistunut 10 lasta (7–12 v.).</p>

Aineistoksi valikoituneissa tutkimuksissa lapset ovat tutkimushetkellä olleet lastensuojelun asiakkuudessa, sijoitettuina (sukulaissijoitus tai muu sijaishuolto) tai perhepalveluiden asiakkaana. Joissakin tutkimuksissa lasten näkemysten lisäksi on kuultu myös vanhempia ja sosiaalityöntekijöitä (ks. Dillon 2020; Race & Frost 2022). Näissä olen käyttänyt aineistona lasten kokemuksista saatua tietoa. Tutkimusten kontekstit vaihtelevat. Sekä Dillon (2021), Kirka & Tamutiène (2023) että Race & Frost (2022) tarkastelevat osallisuutta koko lastensuojeluprosessin näkökulmasta. Lauri ja kumppanit (2021) keskittyvät lastensuojelun arviointiin ja Nunes (2022) lasten osallisuuteen koskien kodin ulkopuolelle sijoittamista ja sitä koskevaa päätöksentekoa. Staffordin (2021) tutkimuksessa konteksti on lastensuojelua laajempi ja käsittää myös muita palveluita. Shuttleworthin (2023) tutkimuksessa sukulaissijoituksessa olevat lapset ovat määrittelemässä tutkijan kanssa sitä, mitä osallisuus heille merkitsee, ja näkökulma on monia tutkimuksia laajempi ja koskettaa lapsen elämää palveluitakin laajemmin. Van Bijleveld ja kumppanit (2021) ovat tehneet toimintatutkimuksen, jossa lapset ovat kanssakehittäjän roolissa kehittämässä työkaluja, jotka voisivat helpottaa lasten osallistumista ja tukea osallisuuden kokemuksia lastensuojelun perhetapaamisissa (ks. van Bijleveld ym. 2021).

Katsaukseen valikoituneet tutkimukset ovat kuudesta eri maasta. Kolme niistä on toteutettu Englannissa, kaksi Baltian maissa, yksi Alankomaissa, yksi Saksassa, yksi Australiassa ja yksi Suomessa. Tuloksia tulkittaessa onkin huomioitava, että näiden maiden lastensuojelujärjestelmät eroavat toisistaan. Esimerkiksi Liettuassa on vasta kehitymässä oleva lastensuojelujärjestelmä (ks. Kirka & Tamutiène 2023).

Huomionarvoista on se, että kaikissa katsaukseen valikoituneissa artikkeleissa osallisuutta lähestytään käsitteen *participation* kautta. Käsitteen *participation* käyttöä selittää osaltaan se, että yli puolet tutkimuksista keskittyy lasten osallistumisen ja vaikuttamisen kokemuksiin lastensuojeluprosessissa (Dillon 2021; Kirka & Tamutiène 2023; Race & Frost 2022) tai sen tiettyssä vaiheessa (Lauri ym. 2021; Nunes 2022). Painotus on asiakasosallisuuden kokemuksissa. Aineistossani käsitettä *participation* täydennetään joissakin artikkeleissa etuliitteellä *meaningful* (ks. Kirka & Tamutiène 2023) ja *dialogical* (ks. Shuttleworth 2023). Etuliitteillä tehdään eroa pinnalliseen, näennäiseen ja tekniseen osallistumisen edistämiseen ja painotetaan osallistumista, jolla on oikeasti vaikutusta ja joka perustuu suhteeseen ja lapsen kanssa käytyyn dialogiin. Osaltaan käsitteen käyttöä selittää se, että useissa tutkimuksissa osallisuutta lähestytään lapsen oikeuksien ja erityisesti artiklan 12 tai sen pohjalta tehtyjen osallistumisen mallien pohjalta tai käsitteen *voice* kautta (esim. Kirka & Tamutiène 2023; Lauri ym. 2021; Nunes 2022; Stafford 2021). Myös kansalliseen lainsäädäntöön viitataan useissa tutkimuksissa, ja tämä korostuu etenkin Dillon (2021) tutkimuksessa, jonka keskeiset käsitteet ovat *wishes* ja *feelings*. Race & Frost (2021) nostavat esiin,

että osallistumisoikeuksiin liittyä sekä lasten kohtelu lastensuojeluprosessissa, myös se, mitä lopputulos merkitsee lapsille. Näin ollen valtaan liittyvät kysymykset ovat heidän tutkimusartikkelissaan keskeisiä. Törrösen ja kumppaneiden (2023) tutkimuksessa osallisuutta lähestytään Amartya Senin kyvykkyysteorian kautta, ja Shuttleworthin (2023) tutkimuksessa lapset ovat tutkimassa, mitä osallisuus merkitsee yhdessä tutkijan kanssa.

4.5 Aineiston kriittinen arviointi

Kirjallisuuskatsaukseen kuuluu olennaisesti tutkimusaineiston kriittinen arviointi. Oma aineistoni on melko suppea sekä tutkimusten lukumäärän että julkaisu vuosien osalta, mutta laadulliselle tutkimukselle ominaiseen tapaan aineiston määrä ei ole ratkaiseva. Aineisto ei myöskään sisällä niitä tutkimuksia, joissa on kuultu vain yli 12-vuotiaiden lasten kokemuksia. Toisaalta tutkimukseni rajaukset mahdollistavat tarttumisen tuoreimpaan tietoon pienempien lasten kokemuksista ja tätä koskevan kokoavan ja syventävän ymmärryksen rakentamisen.

Lasten tavoittaminen lastensuojelua koskevaan tutkimukseen ei ole helppoa. Lasten osallistumisen esteenä voi olla useita aikuisia portinvartijoita, mikä tulee ilmi myös aineistooni kuuluvissa tutkimuksissa, joissa pyrittiin myös etsimään keinoja tehdä mahdollisimman inkluusivista tutkimusta (esim. Race & Frost 2021, 2–3). Pelkkä lapsen suostumus ei yleensä ole riittävä tutkimukseen osallistumiseksi, vaan käytännössä huoltajien suostumusta vaaditaan. Mikäli huoltajat kieltäytyvät, lapsen suostumuksella ei käytännössä ole merkitystä. (esim. Jokinen 2021, 33.) Lapsia ja heidän vanhempiaan tavoitetaan tutkimuksiin mukaan usein sosiaalityöntekijöiden tai muiden ammattilaisten kautta (ks. esim. Lauri ym. 2021), jolloin sosiaalityöntekijän työtilanne tai suhteet asiakkaisiin voivat vaikuttaa siihen, ketkä päätyvät mukaan tutkimukseen tai jäävät sen ulkopuolelle. Myös sillä on merkitystä suostumuksen kannalta, millä keinoin lapselle kerrotaan tutkimuksesta ja sen tarkoituksesta (Karlsson 2012, 47–48; Ortju ym. 2023, 4–6).

Lastensuojelun asiakkaana olevien lasten näkemysten tai kokemusten tavoittaminen ei ole tutkijalle yksinkertaista, vaan vaatii ammatillista osaamista sekä monenlaista eettistä harkintaa, mikä tulee myös tutkimusaineistossani hyvin esiin. Aineistoni tutkimusartikkeleissa onkin kuvattu eri tavoin eettistä pohdintaa ja tutkimuksen valintoja, kuten sitä, millaista ammatillista osaamista tutkijoilla on ollut (esim. Kirka & Tamutiène 2023, 4–5; Lauri ym. 2021, 215) ja miten lapsille on pyritty jättämään tilaa ja antamaan valtaa (esim. Nunes 2022). Lisäksi kuvataan sitä, miten lapsille on kerrottu tutkimuksesta sekä oikeudesta olla osallistumatta (esim. Kirka & Tamutiène 2023, 5–6; Lauri ym. 2021, 215–216) ja miten lasten osallistumista on tuettu erilaisia ilmaisun tapoja mahdollistamalla

(esim. Shuttleworth 2023; Stafford ym. 2021). Lasten tapa kertoa kokemuksistaan ja käyttää tietoaan voi olla erilaista kuin aikuisten, ja erityisesti pienten lasten kohdalla siihen on kiinnitettävä huomiota. Tutkijan tulee kehittää, tutkia ja soveltaa menetelmiä, jotka luovat lapsille mahdollisuuksia kertoa ja kokea osallisuutta tutkimuksen aikana sen sijaan, että lapsi jää sivustakatsojaksi ja vastaajaksi aikuisten tekemiin kysymyksiin. (Heino 2005, 195–197; Karlsson 2012, 48–52; Lehto-Lundén 2020, 16–18; Ortju ym. 2023.) Aikuinen voi myös helposti tehdä virheellisiä tulkintoja lapsen sanomasta, koska esimerkiksi sanat voivat tarkoittaa lapselle erilaisia asioita ja konteksti jää toisinaan tunnistamatta (Sinclair 2004, 113). Kysymisen ja kuulemisen tavalla sekä tilanteella, jossa lapsen kokemuksia pyritään tavoittamaan, on myös oman työkokemukseni pohjalta suuri vaikutus siihen, mitä lapsi kertoo ja jättää kertomatta. Lukiessani näitä muiden aikuisten kirjoittamia tekstejä, joissa kuvataan lasten kokemuksia ja näkemyksiä, lapsilta kerätty aineisto tulee tulkituksi taas kerran uudelleen.

Aiheena osallisuuden käsittely ei ole helppoa, koska etenkin pienemmät lapset eivät käytä käsitettä osallisuus (Nunes 2022, 422; Tulensalo ym. 2021, 15–16). Näin ollen tutkijat tekevät tutkimuksen sisällä paljon valintaa sen suhteen, millaisia kysymyksiä ja teemoja he nostavat esiin. Nämä aikuisten tavat määrittää osallisuutta vaikuttavat siihen, mistä lapsilta kysytään ja mitä lapset tutkimuksissa kertovat.

Tutkimusaineistossani on mukana maita, joissa on keskenään erilainen lastensuojelujärjestelmä (esim. Kirka & Tamutiène 2023). Sen voi nähdä rikkautena, mutta samaan aikaan eri maissa voivat painottua erilaiset haasteet tai onnistumiset. Tämän laajuudessa lopputyössä ei myöskään ole mahdollista lähteä tekemään hienovaraisempaa vertailua maiden lastensuojelujärjestelmien osalta sekä siitä, miten ne mahdollisesti heijastuvat lasten kokemuksiin ja näkemyksiin.

Näistä kriittisistä tutkimusaineistoani koskevista havainnoista huolimatta lopputyöni vahvuutena voidaan pitää sitä, että lapsilta kuultua tietoa kootaan yhteen ja näin tunnistetaan lapsille merkityksellisiä asioita osallisuuden toteutumiseksi. Peilaan myös tämän lopputyön tuloksia aiemmin tutkittuun tietoon sekä olemassa oleviin teoreettisiin jäsennyksiin.

Taulukossa 4 arvioin, miten hyvin katsaukseen valikoituneet artikkelit vastaavat omaan tutkimustehtävääni eli: *Miten osallisuutta lastensuojelun kontekstissa voi edistää lasten kokemusten ja näkemysten valossa?*

Taulukko 4. Aineiston kriittinen arviointi suhteessa tutkimustehtävään

Artikkeli	Arviointi suhteessa omaan tutkimustehtävään
Dillon, Jo (2021)	<ul style="list-style-type: none"> • Tutkimukseen on osallistunut lasten lisäksi myös vanhempia ja työntekijöitä, joten vain osa tutkimuksen tuloksista vastaa tutkimuskysymykseeni. • Tutkimukseen on osallistunut kuusi lasta, iältään 8–12-vuotiaita. • Osallisuutta lähestytään erityisesti Iso-Britannian lainsäädännön ja käsitteiden <i>wishes</i> ja <i>feelings</i> kautta. • Tutkimus paikantuu selvästi lastensuojelun kontekstiin. Tutkimukseen osallistuneilla lapsilla on lastensuojelun suunnitelma, ja he ovat tutkimushetkellä asuneet kotona vanhempiensa kanssa. • JUFO 2 (Julkaisufoorumi-luokitus)
Vytautas, Kirka & Tamutienè, Ilona (2023)	<ul style="list-style-type: none"> • Tutkimukseen on osallistunut kolme alle 12-vuotiasta lasta. Tutkimukseen ei ole voinut osallistua alle 10-vuotiaita lapsia. • Osallisuutta lähestytään Bouman ja kumppaneiden (2018) mallin näkökulmasta. • Tutkimus paikantuu selvästi lastensuojelun kontekstiin. Kaikki lapset ovat olleet väliaikaisesti tai pysyvästi sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Lastensuojeluprosessia on tarkasteltu kokonaisuudessaan. • JUFO 1
Lauri, Kadi & Toros, Karmen & Lehtme, Rafaela (2021)	<ul style="list-style-type: none"> • Tutkimukseen on osallistunut viisi alle 12-vuotiasta lasta. Tutkimukseen ei ole voinut osallistua alle 10-vuotiaita lapsia. • Osallisuutta lähestytään Bouman ja kumppaneiden (2017), Lundyn (2007) ja Franklin & Sloper (2005) samankaltaisten jäsenysten kautta. Näissä painottuvat osallistumisoikeudet. • Tutkimuksessa on selkeä lastensuojelun konteksti. Lapset ovat olleet mukana lastensuojelun arvioinnissa. • JUFO 1
Nunes, Rita R. (2022)	<ul style="list-style-type: none"> • Tutkimusartikkeli on osa laajempaa tutkimusta. Tämän tutkimuksen aineistona on kahdeksan lapsen (10–17 v.) kokemukset. • Osallisuutta käsitteenä ei käytetä lasten kanssa, vaan keskitytään lasten kuvauksiin aikuisten ja lasten suhteista, toiminnasta ja päätöksentekoon osallistumisesta. Lundyn (2007) osallistumisen malli toimii jäsenyyksenä päätöksentekoon osallistumiselle. • Tutkimuksessa on selkeä lastensuojelun konteksti: lapset ovat kokeneet perheväkivaltaa ja heidät on sijoitettu. • JUFO 1
Race, Tracey & Frost, Nick (2022)	<ul style="list-style-type: none"> • Tutkimusaineisto sisältää lasten sekä ammattilaisten näkemyksiä. Ammattilaisten näkemykset eivät ole tutkimusaineistoani. • Tutkimukseen on osallistunut 21 lasta, jotka ovat iältään 6–16-vuotiaita. • Osallisuutta lähestytään muun muassa sen kautta, miten lapset kuvaavat osallistumista, valtaa ja vaikuttamista. • Tutkimuksessa on selkeä lastensuojelun konteksti. Kenelläkään ei oikeudenkäyntiä kesken tai kukaan ei ollut tutkimushetkellä huostassa. • JUFO 1
Shuttleworth, Paul D. (2023)	<ul style="list-style-type: none"> • Tutkimukseen on osallistunut 19 lasta, jotka ovat olleet 5–16-vuotiaita. • Tutkimusartikkeli on ote laajemmasta tutkimuksesta, jossa on tarkasteltu, mikä on tärkeää sukulaishoidossa asuville lapsille. Artikkeliki keskittyy lasten osallistumisen ja osallisuuden teemoihin.

	<ul style="list-style-type: none"> • Osallisuutta lähestytään laajasti suhteessa perhe-elämään, tutkimukseen ja lastensuojeluun. Osallisuutta määritellään lasten kanssa yhdessä. Lapset ovat sukulaissijoituksessa. • JUFO 1
Stafford, Lisa & Harkin Jo-anne & Rolfe, Annie & Burton, Judith & Morley, Christine (2021)	<ul style="list-style-type: none"> • Tutkimukseen on osallistunut 17 lasta, iältään 6–17-vuotiaita. Seitsemän lapsista on ollut 6–10-vuotiaita. • Tutkimusartikkeli on osa laajempaa tutkimusprojektia ja keskittyy lasten kokemuksiin siitä, miten he ovat voineet osallistua perheiden tukipalveluihin. • Osallisuutta lähestytään pitkälti asiakasosallisuuden ja miksi-kysymyksen kautta. • Tutkimukseen on osallistunut lapsia, jotka ovat perheiden tukipalveluissa, mutta artikkelista ei käy ilmi, miten monella on lastensuojelun asiakkuus. Myös lastensuojeluun viitataan. • JUFO 1
Törrönen, Maritta & Kalliola, Susanna & Paaso, Sari-Anne (2023)	<ul style="list-style-type: none"> • Tutkimuksen aineistossa on 116 kappaletta lasten kanssa tai lasten kirjaamaa vastausta (lastensuojelun kohtaamisissa). Ikä on mainittu 90 vastauksessa, 3–11-vuotiaita näistä 73. • Lapset ovat lähestyneet osallisuutta yhden kysymyksen kautta: ”Miksi on tärkeää, että lastensuojelun sosiaalityöntekijä tapaa, kuuntelee ja huomioi lasta?” Tutkimusartikkelin teoreettisena viitekehystenä on Amartya Senin kyvykkyysteoria. • Lasten antamat kirjalliset vastaukset ovat keskimäärin lyhyitä, eikä niitä ole voitu syventää. • Yhteys lastensuojelun kontekstiin selvä: lapsilla lastensuojelun asiakkuus. • JUFO 1
Van Bijleveld, Ganna G. & de Vetten, Marjonneke & Dedding, Chirstine WM. (2021)	<ul style="list-style-type: none"> • Tutkimukseen on osallistunut 10 lasta, iältään 7–12-vuotiaita. • Kyseessä on toimintatutkimus, jonka etuna on se, että voidaan samanaikaisesti ymmärtää lasten kokemuksia ja parantaa asiakaskokemusta kehittämällä työkaluja tai käytäntöjä. • Osallisuutta lähestytään siitä näkökulmasta, miten lasten osallistumista voi tukea ja helpottaa perheiden tapaamisissa. Osallistuminen ymmärretään tilannekohtaiseksi prosessiksi, jossa käydään vuoropuhelua ja annetaan arvoa kaikkien osapuolten näkemyksille. • Lastensuojelun konteksti on selvä. Lapsilla kokemuksia perhetapaamisista. Puolet osallistuneista lapsista oli kokenut sijoituksen joko perheen kanssa tai ilman. • JUFO 1

4.6 Aineistolähtöinen temaattinen analyysi

Aloitin aineistoon tutustumisen lukemalla sen kertaalleen läpi niin, että kokosin jokaisen tutkimuksen osalta tutkimuksen tarkoituksen, käytetyn menetelmän ja keskeiset tulokset yhteen. Samalla merkitsin tutkimuskysymyksen kautta niitä kohtia, joissa kuvattiin lasten näkemyksiä tai kokemuksia osallistumiseen, vaikuttamiseen tai osallisuuteen, niiden esteisiin tai edistämiseen liittyen. Analyysimenetelmänä käytän aineistolähtöistä temaattista analyysia, jossa lähdetään liikkeelle aineiston koodaamisesta eli aineiston järjestämisestä ja luokittelusta. Tämän jälkeen aloin ryhmitellä luokkia yhdistelemällä ja pelkistämällä niitä. Tässä käytin apuna värikoodausta ja tukisanoja. Näin syntyivät potentiaaliset luokat, joista työstämisen ja syventämisen pohjalta muodostui kuusi lopullista teemaa. Alkuun teemoja oli enemmän, ja ne olivat osittain myös eri nimisiä. Esimerkiksi arvostus lasta, lapsen tietoa ja toimijuutta kohtaan nosti esiin valtaan, vallan jakamiseen ja tasa-arvon teemaan liittyviä sanoituksia. Palasin pohtimaan, miten teemat limittyvät keskenään yhteen, ja pohdin, onko niitä vielä tarve yhdistää. Tein myös jokaisesta tunnistamastani teemasta käsittekartan, johon kokosin kyseiseen teemaan sopivat kohdat eri tutkimuksista. Kun huomasin, että kaikki merkitsemäni kohdat eivät sopineet jo tunnistettujen teemojen alle, tarkastelin teemoja uudelleen varmistaakseni, nouseeko aineistosta esiin vielä jokin muu tärkeä tema, jota en vielä tunnistanut. Lisäksi tarkastelin teeman otsikkoa, teemojen välisiä rajanvetoja sekä mahdollisia yhteyksiä toisiinsa. Pohdin esimerkiksi sitä, pitääkö konkreettinen työntekijöiltä saatu tuki ja apu nostaa omaksi teemakseen, mutta kun tarkastelin aineistoa, se meni muiden teemojen sisälle. Analyysivaihe on ollut prosessi, jossa on välillä otettu myös askeleita taaksepäin palaten varmistamaan, että jo tunnistetut teemat vastasivat tutkimustehtävää. (Braun & Clarke 2021, 35–36; Tuomi & Sarajarvi 2018.)

Tarkoituksena on ollut toteuttaa analyysi ensisijaisesti aineistolähtöisesti, lasten näkemyksiä ja kokemuksia kunnioittaen ja esiin nostaen. Prosessin edetessä on tunnistettavissa yhteyksiä teemojen sekä teoreettisten lähestymistapojen ja tulokulmien välillä. Nämä auttoivat osaltaan hahmottamaan ja tarkentamaan teemojen nimeämistä. Kun tunnistetut teemat olivat tarkentuneet omiksi kokonaisuuksikseen, peilasin niitä tietoisesti aiempaan tutkimustietoon, erilaisiin osallisuuden tulokulmiin ja teoreettisiin jäsenyyksiin. Koska minulla on aihepiiristä paljon tietoa ja kokemusta etukäteen, aiemmat kokemukseni lasten kanssa kehittämisestä, teoreettiset tulokulmat ja jäsenyykset väistämättä ohjaavat ajatteluani jollain tapaa. Tavoitteeni oli kuitenkin tehdä analyysi mahdollisimman aineistolähtöisesti, jotta esiin nousseet teemat olisivat lasten kokemuksista lähteviä ja lasten osallisuuden näkökulmasta merkityksellisiä.

5. TUTKIMUSTULOKSET

Analyysin tuloksena tunnistin viisi keskeistä teemaa, jotka toistuvat ja näyttävät olevan lasten kokemuksissa merkityksellisiä sen suhteen, että lapsille voi syntyä mahdollisuus osallistua, toimia ja kokea osallisuutta osana lastensuojelun asiakkuutta. Ne ovat analyysini pohjalta lasten osallisuuden edistämisen näkökulmasta keskeisiä rakennuspalasia: 1) henkilökohtainen kontakti ja lapselle annettu aika; 2) arvostus lasta, lapsen tietoa ja toimijuutta kohtaan; 3) dialogisuus ja monipuoliset ilmaisun mahdollisuudet; 4) tiedon ja ymmärryksen vahvistaminen; 5) tunnetuki ja sensitiivisyys. Henkilökohtainen kontakti ja lapselle annettu aika sekä arvostus näyttäytyvät pohjana, joiden pohjalle dialogisuus ja monipuoliset ilmaisun mahdollisuudet, tiedon ja ymmärryksen vahvistaminen sekä tunnetuki ja sensitiivisyys voivat rakentua.

Kuvio 1. Osallisuutta lastensuojelussa edistävät tekijät lasten näkemysten ja kokemusten valossa.

5.1 Henkilökohtainen kontakti ja lapselle annettu aika

Lapset arvostavat työntekijöitä, jotka ottavat lapsen kontaktin, osoittavat kiinnostusta lapsen ajatuksia ja kokemuksia kohtaan ja antavat heille aikaa. Mahdollisuus tavata työntekijää ja osallistua omaan lastensuojeluprosessiin sen eri vaiheissa näyttää vahvistavan lapsen luottamuksen, osallisuuden ja kyvykkyyden kokemuksia lastensuojeluprosessissa, ja joskus elämässä laajemminkin. (Dillon 2021, 671–672; Lauri ym. 2021, 216–219; Stafford 2021; Törrönen ym. 2023; Van Bijleveld ym. 2021, 700–701.)

Monilla lapsilla on kokemuksia ohuesta kontaktista työntekijöihin. Lapset kuvaavat esimerkiksi sitä, että kommunikaatio lapsen ja työntekijän välillä on vähäistä ja työntekijät keskittyvät aikuisten kanssa toimimiseen ja puhumiseen eivätkä välttämättä suoraan kysy lapselta mitään. Tämä kokemus näyttää aineistoni valossa olevan suhteellisen yleinen lastensuojeluprosessin erilaisissa vaiheissa, esimerkiksi arvioinnissa ja sijoitusprosessissa. Lapsilla on myös kokemuksia siitä, että heidän osallistumistaan estetään konkreettisesti, esimerkiksi niin, että lapsi ohjataan käytävään odottamaan. (Lauri ym. 2021, 217–218; Nunes 2022, 424; Race & Frost 2022, 6; Stafford ym. 2021; Van Bijleveld ym. 2021, 700–701.) Iältään nuorempien lasten kohdalla kokemus kokonaan ulkopuolelle jäämisestä ja vuorovaikutuksen puutteesta näyttää olevan muita yleisempi (Lauri ym. 2021, 217). Aineistossa lapset kuvaavat myös paljon myönteisiä kokemuksia työntekijöiden kanssa vietetystä ajasta. Tapaamiset voivat antaa lapsille mahdollisuuden kertoa elämäntilanteestaan ja voida paremmin. Työntekijä voi auttaa lasta tekemään omaa elämää koskevia valintoja, tarjota konkreettista tukea ja helpottaa vaikeiden ja ristiriitaisten tunteiden kanssa elämistä. Sosiaalityöntekijän tapaamiset voivat itsessään vahvistaa lapsen hyvinvoinnin kokemuksia monin eri tavoin. (Törrönen 2023, 2037–2041.)

Lapset perustelevat kontaktin ja työntekijän lapselle antaman ajan merkitystä eri tavoin. Henkilökohtainen kontakti nähdään merkittävänä lapsen tutustumisen kannalta (Lauri ym. 2021, 218). Osa lapsista tunnistaa myös sen, että perheille suunnatuissa palveluissa osallistuminen on heidän oikeutensa, ja ilman kontaktia työntekijään heidän näkemyksensä eivät tule välttämättä kuulluksi. Lisäksi lapset näkevät olevansa osa perhettä, ja heitä tulee kuunnella siinä missä muitakin perheenjäseniä. (Stafford ym. 2021.) Lapset myös nostavat esiin, että heillä on elämästään ensikäden tietoa. Osallistuminen lastensuojelun tapaamisiin kertomalla omia näkemyksiä voi auttaa työntekijää tarjoamaan parempaa tukea lapselle sekä perheelle ja löytämään sellaisia ratkaisuja, joita aikuiset eivät välttämättä ilman lapsia keksisi. Lapset haluavat olla myös heille tärkeiden ihmisten kanssa yhdessä miettimässä ratkaisuja tilanteen parantamiseksi sekä tuen ja turvan saamiseksi. (Lauri ym. 2021, 218; Race & Frost 2022, 5; Shuttleworth 2023; Stafford ym. 2021.) Lapset näkevät kontaktin, tapaamiset ja mukanaolon tärkeinä myös siksi, että ne vahvistavat lapsen kokemusta omasta

arvokkuudesta ja kyvykkyydestä ja saavat sillä tavoin olon tuntumaan hyvältä. Erityisesti pienemmät lapset perustelevat tapaamisten merkitystä sillä, että he ovat tärkeitä, eivät esimerkiksi oikeuksien kautta. (Stafford ym. 2021, 7–12; Törrönen ym. 2023, 2037.)

Tulosten pohjalta nousee esiin, että lapsille on tärkeää saada mahdollisuus tavata työntekijää myös ilman vanhempiaan. Van Bijleveldin ja kumppaneiden (2021) tutkimuksen mukaan vanhemman läsnäolo voi sekä edistää että estää lapsen osallistumista ja osallisuuden kokemusta. Osallisuuden esteeksi se muodostuu, mikäli vanhemmat vastaavat lastensa puolesta asioihin eivätkä anna tilaa lapselle kertoa omia näkemyksiään. Myös lapsen kokema lojaliteetti tai vanhempien valehtelu, jota työntekijä ei aina tunnista, koetaan osallistumisen haasteena lasten taholta. (Van Bijleveld ym. 2021, 700–701.)

Tämän teeman alla aineistossa hahmottui myös joitakin sellaisia hetkiä, joissa lapset haluavat kieltäytyä kontaktista ja osallistumisesta tai kokevat, että tapaamisissa on kyse aikuisten asioista. Van Bijleveldin ja kumppaneiden (2021) tutkimuksessa lapset kertovat, että eivät halua osallistua sellaisten asioiden käsittelyyn, joihin he eivät voi itse vaikuttaa, esimerkiksi raha-asioihin, vanhempien riitelyyn tai sisarusten vaikeuksiin liittyen. Osallistuminen tapaamisiin koetaan toisinaan myös tylsänä aikuisten puheena, ja tapaamiset voivat herättää voimakasta surua, jota lapsi haluaa välttää. (Van Bijleveld ym. 2021, 701.)

Huomionarvoista on se, että lapset pitävät mukanaoloaan tärkeänä silloinkin, kun tapaamisiin osallistuminen aiheuttaa vaikeita tunteita (Race & Frost 2022, 5). Siksi lapsen oikeutta suojeluun ja osallistumiseen ei pitäisi tarkastella vastakkaisina asioina, vaan pohtia, miten osallistuminen voi tapahtua niin, että lapsen osallisuus sekä suojelu yhtäaikaaisesti mahdollistuvat. Koska monilla lastensuojelun asiakkaana olevilla lapsilla on vaikeita ja traumaattisia kokemuksia ja lastensuojeluun liittyy paljon kielteisiä mielikuvia, on kontaktin saaminen ja tutustuminen myös aikaa vievää (Lauri ym. 2021, 216–217). Lapset voivat kokea ikävänä myös sen, jos samoja asioita joutuu selittämään useille eri ihmisille (ks. Dillon 2021, 670–671). Lasten mielestä sellaiset aikuiset, joille voi kertoa näkemykset ja jotka välittävät lapsen tiedon eteenpäin, ovat tärkeitä (Race & Frost 2022, 4–5).

Kontaktin puute ja se, että lapsi ei saa mahdollisuutta tavata työntekijää henkilökohtaisesti tai luoda tähän luottamuksellista suhdetta, voi edelleen vahvistaa lapsen haavoittuvaa asemaa ja myös epäluottamusta aikuisia ja auttamisjärjestelmää kohtaan (esim. Nunes 2022, 427). Lapsen työntekijän taholta otettu kontakti ja lapselle annettu aika eivät ainoastaan vaikuta lapsen kokemuksiin osallisuudesta yksittäisessä hetkessä, vaan laajemmin omassa elämässä ja yhteiskunnan jäsenenä (Stafford 2021 ym., 10–11; Törrönen ym. 2023).

5.2 Arvostus lasta, lapsen tietoa ja toimijuutta kohtaan

Lasten osallisuuden kokemuksia voi toisen tässä tutkimuksessa esiin nousseen keskeisen teeman näkökulmasta edistää luomalla tasa-arvoisempaa kumppanuutta, joka tapahtuu osoittamalla arvostusta lasta, lapsen tietoa ja toimijuutta kohtaan. Kyse on paitsi ajan antamisesta lapsille, myös siitä, että lasten näkemyksiä kunnioitetaan ja huomioidaan esimerkiksi lastensuojelun suunnitelmia tai arviointia tehtäessä tai sijoitusta koskevassa päätöksenteossa. Arvostus näkyy myös siinä, tunnistavatko aikuiset lapsella olevan tiedon ja toimijuuden sekä tämän kyvykkyyden ja voimavarat ja ovatko he valmiita jakamaan valtaa lapsen kanssa samalla kun huolehtivat suojelusta. (Lauri ym. 2021, 219–220; Nunes 2022, 423–430; Race & Frost 2022, 4–5; Stafford ym. 2021, 10–11.)

Lapsilla on usein lähtökohtaisesti ajatus siitä, että heidän ajatuksillaan ei ole päätöksenteon hetkissä merkitystä, ja tämä nousee esiin esimerkiksi Nunesin (2022) tutkimuksessa, jossa lapset kertovat aikuisten tekemään sijoitukseen liittyvät päätökset. Tutkimusaineiston valossa lapsilla on liikaa kokemuksia ikään liittyvästä vähättelystä – siitä, että aikuiset ajattelevat tietävänsä lopulta lapsia paremmin asiat. Lasten näkemyksiä saatetaan lasten kokemuksissa arvottaa vähemmän tärkeiksi. Tämä näkyy siinä, että niitä ei kysytä tai huomioida tai niitä mitätöidään. (Race & Frost 2022, 5.) Työntekijät saattavat myös määrittää asioita, joissa lasten mielipiteillä on enemmän merkitystä. Nämä ovat usein lasten kokemuksissa pienempiä asioita, esimerkiksi tukihenkilön tai psykologin tapaamisiin liittyviä. (Lauri ym. 2021, 219.) Kokemukset epätasa-arvoisista kohtaamisista ja siitä, että omia näkemyksiä ei pidetä tärkeänä tai niitä ei huomioida lapsen elämän kannalta merkittävässä asioissa, aiheuttavat lapsissa kielteisiä tunteita ja voivat johtaa haluttomuuteen osallistua. Lapset kuvaavat tällaisissa tilanteissa esimerkiksi pettymyksen, turhautumisen, epäluottamuksen ja epäreiluuden kokemuksia. (Nunes 2021, 426–427; Race & Frost 2022, 5–6.)

Lapset näyttävät löytävän tapoja saada äänensä kuuluviin, vaikka se ei ole helppoa tilanteissa, joissa aikuisilla on selvästi enemmän valtaa. Lapsille voi osallistumisen myötä kasvaa itseluottamusta olla myös eri mieltä aikuisten kanssa, eikä toimia ainoastaan omaa elämää koskevien tapaamisten sivustaseuraajana. Parhaimmillaan lasten kokemuksissa osallistumisen myötä yhä useampi aikuinen alkaa kuunnella lasta. (Race & Frost 2022, 5.) Törrösen ja kumppaneiden (2023) tutkimuksessa lapset näkevät, että sosiaalityöntekijät voivat olla vahvistamassa lapsen toimijuutta ja kyvykkyyden kokemuksia tukemalla lasta toteuttamaan omia oikeuksiaan, käyttämään omia voimavarojaan ja tekemään hyvinvointiaan tukevia valintoja (Törrönen ym. 2023). Lapsilla on toimijuutta silloinkin, kun aikuiset eivät sitä tunnista. Tämä toimijuus voi näyttäytyä eri tavoin, myös kielteisenä ja turvallisuutta vaarantavana käytöksenä, tai passiivisuutena, mikäli koetaan, että omalla mielipiteellä ei ole merkitystä. (esim. Nunes 2021, 426–427.)

Lasten kokemuksissa arvostus ei näytä edellyttävän sitä, että aikuiset toimisivat niin kuin lapsi haluaa, luopuisivat vastuusta suhteessa lapsiin tai antaisivat päätösvallan lapselle. Lapset toivovat, että työntekijät olisivat kiinnostuneita heistä ja suhtautuisivat heidän mielipiteisiinsä samalla tavalla kuin muidenkin ajatuksiin sekä ymmärtäisivät, että lapsilla on sellaista tietoa omasta elämästään, jota muilla ei voi olla. Samaan aikaan lapset painottavat myös sitä, että aikuisilla on vastuu päätöksistä ja lapsista. Aikuisten tulee pitää huolta lapsista ja tehdä päätöksiä, jotka auttavat lasta. (Lauri ym. 2021, 219–220; Race & Frost 2022, 6; Törrönen ym. 2023, 2036–2037.) Myös Shuttleworthin (2023) tutkimuksessa nousee esiin lasten toive siitä, että aikuiset tekisivät lapsen elämästä hyvän ja voisivat myös haastaa heidän ajatuksiaan, jos näkevät sen lapselle parhaaksi, tai jättää joitakin asioita kertomatta lapselle. Tämä näyttää edellyttävän kuitenkin lapseen tutustumista, jotta voi tunnistaa lapsen yksilöllisen tilanteen ja tarpeet. Oikeus olla lapsi ja saada huolenpitoa näyttää olevan erityisen tärkeää lasten kokemuksissa silloin, kun vanhemmat eivät voi hyvin (Törrönen 2023, 2040).

Shuttleworthin (2023) tutkimuksessa nousee esiin tarve purkaa ajattelua, jossa lapsi nähdään joko haavoittuvana tai kyvykkäänä, tietävänä tai tietämättömänä. Lapsen ja aikuisen välisten erojen korostaminen voi estää arvostusta ja osallisuutta. Sekä lapsilla että aikuisilla voi olla tärkeää tietoa, ja sekä lapset että aikuiset voivat yhtä lailla olla väärässä. Shuttleworthin (2023) tutkimuksen mukaan tarvitaan vastavuoroista tunnustamista, jossa tietämistä tai kompetenssia ei sidota ikään. Tutkimuksessa nousee esiin myös lasten ajatuksia liittyen huolenpitoon, riippuvuuteen ja itsenäisyyteen, jotka toisinaan voivat olla jännitteisessä suhteessa toisiinsa. Osallisuuden näkökulmasta kiinnostavaa on esimerkiksi se, että joskus virheiden tekeminen voi olla lapselle tärkeää oman elämän osallisuuden kannalta, ja hyvään huolenpitosuhteeseen näyttää liittyvän lasten kokemuksissa mahdollisuus punnita asioita aikuisen kanssa. (Shuttleworth 2023, 5–6.)

5.3 Dialogisuus ja monipuoliset ilmaisun mahdollisuudet

Kolmas tämän kirjallisuuskatsauksen pohjalta tunnistettu teema korostaa vuorovaikutuksen tavan vaikutusta lasten kokemuksiin kohtaamisista ja osallisuudesta. Aineiston mukaan dialogisuutta lisäämällä ja erilaisia ilmaisun tapoja mahdollistamalla voidaan tukea lasten mahdollisuuksia osallistua, kertoa vapaasti omia näkemyksiään ja kokea osallisuutta tapaamisissa. (Dillon 2021, 671; Kirka & Tamutiène 2023, 8–9; Lauri ym. 2021, 217–218; Nunes 2022, 425–426; Van Bijleveld ym. 2021.) Dialogilla viitataan tässä yhteydessä sellaiseen vuorovaikutukseen, jossa lapset ja aikuiset yhdessä rakentavat ymmärrystä tilanteesta ja molemmat osapuolet voivat viedä keskustelua eteenpäin

ja tuoda siihen näkökulmia. Dialogi eroaa perinteisestä haastattelutilanteesta, jossa aikuinen kysyy lapselta kysymyksiä, joihin lapsi vastaa.

Lasten kokemukset vuorovaikutuksesta sosiaalityöntekijöiden ja muiden ammattilaisten kanssa vaihtelevat. Lasten kielteiset kokemukset kohtaamisista näyttävät liittyvän pinnallisiin ja virallisiin vuorovaikutustilanteisiin, joissa kommunikaatio on yhdensuuntaista. Tällöin työntekijä kyselee lapselta asioista ja tapahtumista lähinnä ongelmiin ja ennalta päätettyihin aiheisiin keskittyen. Toisinaan lapselle saattaa myös syntyä kokemus, että pitää osata vastata työntekijän toivomalla tavalla esitettyihin kysymyksiin. Myönteiset kokemukset taas liittyvät siihen, että työntekijä osoittaa lapselle olevansa kokonaisvaltaisesti kiinnostunut lapsen elämästä ja hyvinvoinnista, ja syntyy vastavuoroista vuorovaikutusta. Kokonaisvaltaisempaan lähestymistapaan liittyy myös se, että työntekijä esimerkiksi lastensuojelun arviointivaiheessa näkee myös lapsen voimavaroja, kiinnostuksenkohteita ja vahvuuksia, ei ainoastaan ongelmia, haasteita ja ikäviä tapahtumia. Tällaisissa hetkissä lapselle syntyy mahdollisuus avoimeen kerrontaan ja luottamuksen syntymiseen. Dialogiin työntekijöiden kanssa liittyy lasten kokemuksissa myös rauhallisuus, ystävällisyys ja kärsivällisyys (Kirka & Tamutiène 2023; Lauri ym. 2021, 217–219.)

Shuttleworthin (2023) tutkimuksen mukaan osallisuudessa keskeistä ovat sukupolvien väliset dialogiset tilat, joissa lapset ovat vaihtamassa tietoa, muodostamassa näkemyksiään ja ideoimassa ratkaisuja aikuisten kanssa. Tällaiset tilat mahdollistavat omien näkemysten punnitsemista ja merkitysten tutkimista. Dialogisissa tiloissa siedetään myös ristiriitoja ja epävarmuuksia. Dialoginen osallisuus tuo kiinnostavalla tavalla esiin sen, että lapsen näkemys muodostuu ja voi myös muuttua, horjua ja vaihdella. Huomion kiinnittäminen siihen tilaan, jossa lapsi voi muodostaa, harkita ja punnita näkemyksiään aikuisten kanssa, on tärkeää. (Shuttleworth 2023.) Lastensuojelun osallisuutta koskevassa keskustelussa lasten näkemysten, toiveiden ja ajatusten kuuntelua painotetaan laajasti. Toisinaan näkemyksen selvittäminen ja kuuntelu voidaan kuitenkin nähdä teknisesti asiana, joka hoidetaan kertaluontoisesti kysymällä, mitä lapsi toivoo tai haluaa (ks. esim. Dillon 2021). Lastensuojelu on prosessi, jossa lapsen yhtä lailla kuin aikuisen näkemykset voivat myös muuttua, ja niiden muodostumiseen tarvitaan yhteisiä keskusteluja tai muita kommunikoinnin mahdollisuuksia.

Lasten mahdollisuuksia osallistua ja kertoa näkemyksiään sekä vaikuttaa tapaamisiin näyttää usein estävän se, että lapsi ei kykene ilmaisemaan ajatuksiaan suullisesti niissä hetkissä, joissa sitä odotetaan. Puheen painotus lastensuojelussa voi estää lapsia osallistumasta ja ilmaisemasta näkemyksiään, erityisesti, kun paikalla on paljon aikuisia. Staffordin ja kumppaneiden (2021) tutkimuksessa lapset kertoivat voivansa kertoa omista tarpeistaan ja tavoitteistaan, kunhan heille tarjotaan siihen sopivia mahdollisuuksia. Tämä kääntää katsetta lasten kyvyttömyydestä aikuisten

osaamiseen tarjota lapsille erilaisia mahdollisuuksia osallistumiseen. Myös Laurin ja kumppaneiden (2021) tutkimuksessa lapset toivoivat tekemistä pelkän puhumisen sijaan ja nostivat esiin sen, että erilaiset menetelmät sopivat eri lapsille ja esimerkiksi kirjoittaminen voi olla helpompaa kuin puhuminen (Lauri ym. 2021, 220). Shuttleworthin (2023) tutkimuksessa painotetaan myös yksilöllisiä tapoja sen sijaan, että lapset nähtäisiin massana, jolle sopivat tietynlaiset lapsiystävälliset tavat. Törrösen ja kumppaneiden (2023, 2040) tutkimuksessa lapset nostivat esiin merkityksellisenä työntekijän kanssa vietetyn ajan jonkin tekemisen, esimerkiksi pelaamisen, lomassa. Erityisen selvästi erilaisten ilmaisun tapojen merkitys nousee Van Bijleveldin ja kumppaneiden (2021) toimintatutkimuksessa, jossa lapset kehittivät työkaluja, jotka helpottavat osallisuutta ja omien näkemysten kertomista perhetapaamisissa. Työkalujen kehittämistä edelsi se, että lapset olivat jakaneet kokemuksiaan perhetapaamisiin osallistumisesta. Huomionarvoista on se, että kaikki lasten kehittämät työkalut liittyivät siihen, miten lapsi voi osallistua, eivät siihen, mitä lapsi haluaa kertoa. Lasten kehittämissä osallistumista tukevissa työkaluissa näkyy kolme teemaa. Ensimmäinen on mahdollisuus ilmaista näkemyksiään tapaamisissa nonverbaalisesti, toinen mahdollisuus vaikuttaa asioihin, joita tapaamisessa käsitellään, ja kolmas se, miten lapset voivat säädellä tapaamisissa tiedon jakamista. Monet lapset esimerkiksi kertoivat ajatuksistaan mieluummin kirjallisesti esimerkiksi päiväkirjan avulla tai halusivat erilaisten merkkien avulla vaikuttaa siihen, mistä tapaamisissa puhutaan ja milloin lopetetaan. (van Bijleveld ym. 2021, 703–705.)

5.4 Tiedon ja ymmärryksen lisääminen

Tutkimuksessa neljäntenä keskeisenä teemana nousi lastensuojelun asiakkaana olevien lasten toive ja tarve saada enemmän tietoa omaan elämään liittyvistä suunnitelmista ja päätöksistä, lastensuojelusta, lapsella olevista oikeuksista sekä siitä, mihin oman näkemyksen kertomisella voi vaikuttaa. Tiedon saamisen ohella on tärkeää, että lapsi ymmärtää saamansa tiedon. Tiedon saaminen ja ymmärryksen vahvistuminen on lasten kokemuksissa yhteydessä myös turvallisuuteen, osallisuuteen ja kielteisten tunteiden vähenemiseen. (Ks. esim. Dillon 2021, 669–671; Kirka & Tamutiène 2023, 9–10; Lauri ym. 2021, 217; Nunes 2022, 425–426; Race & Frost 2022, 5–6; Van Bijleveld ym. 2021, 701.)

Tiedon saaminen ja ymmärrys lastensuojelusta ja lapsen oikeuksista on tärkeää koko prosessin ajan, jo ennen lastensuojelun ensikohtaamisia. Mikäli lapsella on tietoa lastensuojelusta, voi hän oma-aloitteisesti hakea myös apua. Omaehtoisen avun hakemisen näkökulmasta lapsille tärkeää on tietää konkreettisesti joku ihminen, numero tai paikka, johon voi olla yhteydessä. (Kirka & Tamutiène 2023,

7.) Tiedon saaminen lastensuojelusta voi vähentää myös lastensuojelun ensikohtaamisiin liittyviä pelkoja ja stigmaa sekä poistaa virheellisiä käsityksiä. Lapsilla on ollut ensikohtaamisissa voimakkaita pelkoja esimerkiksi siksi, että he ovat ajatelleet työntekijän sieppaavan heidät tai että heille tulee ikäviä seurauksia, jos he eivät toimi niin kuin työntekijä haluaa. (Lauri ym. 2021, 217.)

Tämän kirjallisuuskatsauksen aineiston valossa lapset saavat liian vähän tietoa, jolloin heille ei muodostu riittävää ymmärrystä lastensuojelun tavoitteista, omasta roolistaan tai oikeuksistaan. Lapset eivät aina tiedä lastensuojelun tapaamisten syitä. Ääripäänä ovat esimerkit, joissa lapsella on ollut lastensuojelun asiakkuus jo vuosia, mutta lapsi ei tiedä, miksi. (Lauri ym. 2021, 216.) Lapset eivät myöskään aina tiedä tai ole nähneet niitä lastensuojelua koskevia suunnitelmia, joita heille on tehty. Esimerkiksi Dillonin (2021) tutkimuksessa tulee ilmi, että kukaan tutkimukseen osallistuneista lapsista ei ollut nähnyt lastensuojelua koskevia suunnitelmiaan, ja myös tieto siitä, mitä ne pitävät sisällään, on hyvin kapea-alaista (Dillon 2021, 670). Tieto ja ymmärrys on olennaista oman näkemyksen muodostamisen kannalta. Toisinaan lapselta kysytään mielipidettä ja toiveita, mutta hänellä ei ole tietoa, mitä varten ja mihin kertomisella voi vaikuttaa. (ks. Dillon 2021, 670; Nunes 2022, 426.) Tilanteet, joissa päätöksiä tärkeistä asioista pitää tehdä, voivat tulla lapsille eteen myös yllättäen ilman etukäteistietoa (van Bijleveld ym. 2021, 701).

Myös sijoituksessa olevat tai sijoituspäätöstä odottavat lapset kokevat saavansa liian vähän tietoa sijoitukseen tai siihen liittyvään prosessiin liittyen. Aikuiset eivät vastaa aina heidän kysymyksiinsä. Tieto ja ymmärrys näyttää olevan merkityksellistä sen kannalta, että voi valmistautua isoihin elämänmuutoksiin ja kielteiset tunteet kuten jatkuva epävarmuus ja pelko voivat lieventyä. Kokemukset vaikeistakin elämänmuutoksista ovat myönteisempiä, jos tietoa jaetaan vastavuoroisesti ja ymmärrettävällä tavalla. Lastensuojelun työntekijöiden lisäksi avointa tietoa toivotaan myös huoltajilta ja vanhemmilta. Lapset kertovat kokemuksista, joissa tietoa on pimitetty heiltä tai jopa valehdeltu. (Kirka & Tamutiène 2023, 9–10; Nunes 2022.)

Lapsilla on usein paljon tietoa perheen tilanteesta, mutta kokonaiskuva voi olla epäselvä. Onkin tärkeää, että työntekijä selvittää ensin, mitä tietoa lapsella jo on, jotta voi lisätä lapsen ymmärrystä tilanteesta ja vastata kysymyksiin. (Race & Frost 2022, 5–6.) Shuttleworthin (2023, 5) tutkimuksessa painotettiin aikuisen vastuuta, kun hän miettii, mitä tietoa lapsi tarvitsee, selvittää mitä tietoa lapsella jo on ja miettii, miten tietoa voi antaa lapselle vaikeistakin asioista. Myös työntekijöiden rehellisyys nostettiin tutkimuksissa esiin tärkeänä asiana; lapselle ei saa valehdella tai antaa turhia lupauksia esimerkiksi lapsen olon helpottamiseksi (esim. Kirka & Tamutiène 2023, 9).

5.5 Tunnetuki ja sensitiivisyys

Viidentenä lapsille merkityksellisenä teemana nousee esiin tunnetuki ja sensitiivisyys. Kirjallisuuskatsauksen aineiston perusteella suurin osa lapsista kokee lastensuojeluprosessin aikana voimakkaita kielteisiä ja ristiriitaisia tunteita. Kielteiset tunteet liittyvät esimerkiksi aiempiin vaikeisiin elämänkokemuksiin, virheellisiin tai kielteisiin mielikuviin lastensuojelusta, eroon joutumiseen tutuista ihmisistä ja paikoista sekä tietämättömyyteen siitä, mitä tulee tapahtumaan. Monella on kokemus, että jää yksin tunteiden kanssa. Erityisesti lastensuojelun ensikohtaamisiin näyttää liittyvän paljon kielteisiä tunteita ja pelkoja. Lapset toivovatkin sosiaalityöntekijöiltä enemmän tukea tunteiden kanssa selviämiseen ja niiden käsittelyyn. (Kirka & Tamutiène 2023, 6–10; Lauri ym. 2023, 216–217; Törrönen ym. 2023.)

Käytännössä lapset toivovat, että työntekijöillä on sensitiivinen toimintatapa ja he kykenisivät asettumaan lapsen asemaan, kun he kohtaavat lapsia. Tämä voi auttaa työntekijää löytämään tavat, joilla vaikeistakin asioista voi jutella lasta satuttamatta. Lapset kuvaavat, että työntekijä ei voi esimerkiksi vaan tulla kysymyslistan kanssa utelemaan ikäviä asioista, vaan tämän täytyy olla kiva, ystävällinen ja kohtelias lasta kohtaan. (Lauri ym. 2023, 217–219; Race & Frost 2022, 6.) Törrösen ja kumppaneiden (2023) tutkimuksessa lapset näkivät tapaamisissa tärkeänä tunnetuen ja työntekijän emotionaaliset taidot. He toivoivat kilttejä työntekijöitä, jotka tykkäävät lapsista. Lasten kuvauksissa tunnetuki tarkoitti esimerkiksi sitä, että lapsi voi purkaa ikäviä tunteita ja työntekijä osoittaa empatiaa lohduttamalla ja lapsen oloa helpottamalla. Työntekijän tärkeänä tehtävänä nähdään se, että työntekijä auttaa lasta voimaan paremmin, ja tähän liittyy lasten kokemuksissa sekä tunnetuki että lapsen konkreettinen suojele turvattomilta olosuhteilta. (Törrönen ym. 2023, 2039–2040.) Laurin ja kumppaneiden (2021, 217) tutkimuksessa lapset kertoivat, että lastensuojelun arviointivaiheessa heidän perustarpeisiinsa, esimerkiksi ruoan saamiseen ja vaatteisiin, kiinnitetään huomiota, mutta vain muutama koki saavansa tunnetukea tai sosiaalista tukea.

Tunteilla voi nähdä olevan myös tärkeä merkitys osana lasten omaa toimijuutta ja osallisuutta lastensuojeluprosessissa. Kirkan ja Tamutiènen (2023, 6–7) tutkimuksen mukaan lapsen voimakkaat tunteet voivat toimia kimmokkeena hakea apua omaehtoisesti, kun ei ”enää kestä”. Tutkimuksessa lapset, jotka hakevat omaehtoisesti apua, ovat usein pitkään miettineet avun hakemista ja eläneet hyvin vaikeissa perhetilanteissa. Toisaalta voimakkaat kielteiset tunteet ja pelot voivat myös estää kertomista ja osallistumista kaikissa lastensuojeluprosessin vaiheissa. Tämä nousee esiin esimerkiksi Van Bijleveldin ja kumppaneiden (2021, 701) tutkimuksessa, jossa jotkut lapset kokevat, että eivät halua osallistua tapaamisiin, koska niissä esitetyt vaikeat kysymykset ja huoltajien tunnepurkaukset herättävät niin voimakasta surua. Tällaisissa tilanteissa työntekijän tunnetuki on aivan keskeistä, jotta

lapsi tulee kohdatuksi myönteisellä tavalla ja saa mahdollisuuden kertoa näkemyksiään ja kokemuksiaan.

6. POHDINTA

Lopputyössäni olen tunnistanut kuusi asiaa, jotka edistävät lasten osallisuutta lastensuojelun kontekstissa lasten kokemusten ja näkemysten pohjalta. Ensimmäkin lasten kanssa toimimista ja lapsille tarjottuja mahdollisuuksia henkilökohtaisiin tapaamisiin on lisättävä. Lisäksi on kiinnitettävä huomiota arvostuksen osoittamiseen lasta, lapsen tietoa ja toimijuutta kohtaan. Näin kokemukset tasa-arvoisemmista kohtaamisista, itsearvostuksesta ja omasta merkityksestä voivat vahvistua. Näiden lisäksi dialogisuuden lisääminen, muiden kuin puheeseen perustuvien ilmaisun mahdollisuuksien tarjoaminen, tiedon antaminen sekä tuki tunteiden jakamiseen, käsittelyyn ja niiden kanssa elämiseen näyttävät tutkimusaineiston kautta keskeisiltä lasten kokemuksissa osallisuudesta. Edellä mainittujen asioiden puute voi toisaalta heikentää mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa tai kokea osallisuutta. Vaikka teemat on esitetty edellä irrallisina, ne ovat yhteyksissä toisiinsa ja tukevat toisiaan. Esimerkiksi arvostus lapsia ja lapsen tietoa kohtaan voi siirtää työn painopistettä lasten puolesta toimimisesta lasten kanssa toimimiseen, ja tiedonsaanti näyttää olevan tärkeä osa tunnetukea.

Tämän kirjallisuuskatsauksen tulokset saavat tukea myös aiemmin tehdyistä tutkimuksista ja katsauksista, joissa on selvitetty lasten kokemuksia osallisuudesta tai näkemyksiä sen esteistä ja edistämisestä. Myös Falch-Eriksenin ja kumppaneiden (2021), Torosin (2020) sekä Van Bijleveldin (2015) katsauksissa sekä Pölkkin ja kumppaneiden (2012) tutkimuksessa henkilökohtaisen kontaktin, tapaamisten sekä lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen suhteen on nähty edistävän osallisuutta ja niiden puute taas esteenä osallisuudelle. Aiemmissakin tutkimuksissa ja katsauksissa nousee esiin, että aikuisten asenteilla ja toimintatavoilla on iso merkitys sen suhteen, millaisia mahdollisuuksia lapsilla on osallistua omaa suojeluaan koskevaan suunnitteluun ja päätöksentekoon. Lisäksi ne vaikuttavat siihen kokemukseen, joka lapselle syntyy omasta merkityksestä ja vaikuttamismahdollisuuksista. Tältäkin osin lopputyöni tukee aiempaa tutkimusta. (esim. Laakso 2019; Larsen 2011; Van Bijleveld ym. 2015.) Lopputyössäni lapsilla oleva toimijuus nousee esiin myös niissä tilanteissa, joissa aikuiset eivät omalla toiminnallaan sitä ole tukemassa. Sama havainto nousee esimerkiksi Laakson (2019, 71–72) tutkimuksessa, jossa todetaan, että oma käyttäytyminen on lastensuojelun asiakkaana oleville lapsille yksi tapa vaikuttaa. Edellä mainittujen yhtymäkohtien lisäksi myös aiempi tutkimus on tunnistanut, että dialogisuutta (Toros 2020), lapsilla olevaa tietoa (Cossar ym. 2016; Larsen 2011; Toros 2020) ja emotionaalista tukea (Husby ym. 2019) on tärkeä lisätä, jotta osallisuus voisi toteutua paremmin lastensuojeluprosessin aikana. Kuten lopputyössäni, myös Wilsonin ja kumppaneiden tekemässä laajan kirjallisuuskatsauksessa (2020) näkyy, että erityisesti lastensuojelun ensikohtaamisiin liittyy paljon kielteisiä kokemuksia. Tämä herättää

pohtimaan, mitä voisi tehdä jo ennen palveluun tuloa, jotta kielteiset tunteet eivät estäisi avun hakemista ja ensimmäinen kohtaaminen voisi olla lapsille helpompi ja tukea osallisuuden kokemuksen syntymistä.

Kun lopputyöni tuloksia tarkastelee lapsen osallistumisoikeuksien ja niitä jäsentävien teoreettisten mallien (esim. Lundy 2007; Bouma ym. 2018) pohjalta, nousee esiin, että lasten osallisuuden edistämiseksi on tärkeä kiinnittää edelleen huomiota turvalliseen ja inkluusiiviseen tilaan, jossa voi kertoa vapaasti näkemyksiään, sekä tarjota riittävästi tukea näkemysten muodostamiseen ja ilmaisuun. Lundyn (2007) mallin mukainen *tila* ja *ääni* näyttävät vaativan esimerkiksi henkilökohtaista kontaktia; lapselle annettua aikaa sekä dialogisia sukupolvien välisiä tiloja, joissa syntyy mahdollisuus punnita, muodostaa ja kertoa näkemyksiään vapaasti; ymmärrettävän tiedon saamista; sensitiivistä työtä sekä lapselle tarjottuja mahdollisuuksia ilmaista itseään myös muilla tavoin kuin puheella. Lopputyöni tukee myös Bouman ja kumppaneiden (2018) mallin ajatusta siitä, että osallisuuden tulee toteutua läpi lastensuojeluprosessin eikä kyse ole kertaluontoisesta tapahtumasta. Tiedon antamisen näkökulmasta huomiota pitäisi tämän lopputyön valossa kiinnittää esimerkiksi siihen, että lapsilla olisi ymmärrys siitä, mihin on mahdollista vaikuttaa ja mitä esimerkiksi näkemyksen kertomisesta voi seurata (esim. Dillon 2021). Kuuntelun kannalta olennaista on, että aikuisella on aikaa tutustua lapseen ja halua kuunnella lasta. Mukanaolon vahvistamiseksi on tärkeää, että lapset kokevat, että aikuiset arvostavat heitä ja heidän näkemyksillään on merkitystä (ks. esim. Nunes 2022).

Lasten kokemuksissa osallisuus, suojeleminen ja huolenpito näyttävät yhdistyvän toisiinsa. Oikeuksia on hyvä tarkastella tulevaisuudessa rinnakkain, ei toisistaan erillisinä tai toisilleen vastakkaisina. Hyvään huolenpitosuhteeseen liittyvät kokemukset osallisuudesta. Suojeleminen näyttää toteutuvan parhaiten, kun lapsi saa osallistua ja työntekijä toimii sensitiivisesti – ei lasta ulossulkemalla. Erilaisten oikeuksien toteutumiseen voi liittyä myös jännitteitä ja epävarmuuksia todellisessa elämässä. Näitä jännitteitä ei tarvitse pelätä, vaan niistä on tärkeä käydä keskustelua ja tunnistaa yksilölliset tilanteet ja tarpeet. (esim. Shuttleworth 2023; Törrönen ym. 2023.) Tähän Thomasin (2002) osallisuuden ulottuvuudet voivat tarjota hyvää tukea. Tässä katsauksessa lapset esimerkiksi nostavat toiveen, että työntekijät auttavat heitä tekemään hyviä valintoja. Myös lasten autonomiaan ja mahdollisuuteen tehdä päätöksiä pitää kiinnittää enemmän huomiota esimerkiksi sijoitusprosessissa, joka on hyvin merkittävä asia lapsen elämässä (ks. Nunes 2022).

Arvostuksen ja tunnustuksen saaminen näyttää olevan olennaista lasten osallisuuden kokemusten vahvistamiseksi. Lastensuojeluprosessissa ne suhteet, joissa voi kasvaa uskomaan omaan

merkityksellisyyteen ovat tärkeitä. Tämä tuo esiin, että sosiaalipedagoginen osallisuusymmärrys (ks. Nivala & Ryyänen 2019) on tärkeä osallisuuden ulottuvuus myös lastensuojelussa. Tunnistamisen dynamiikka (Häkli ym. 2015) on läsnä kaikissa lastensuojelun kohtaamisissa. Esimerkiksi Törrösen ja kumppaneiden (2023) tutkimuksessa pienet lapset kuvaavat, että heitä pitää kuunnella, koska he ovat tärkeitä. Kokemus omasta arvosta voi vahvistua tai heikentyä lastensuojelun asiakkuuden aikana ja laajentua koskemaan omaa elämää ja asemaa yhteiskunnassa. (Törrönen ym. 2023.) Myönteisen tunnistamisen mukainen työote (ks. Häkli ym. 2015), jossa lähdetään avoimesti ja kokonaisvaltaisesti tutustumaan lapseen, lähestytään ongelmia lasten kokemusten kautta, osoitetaan arvostusta lapselle tärkeitä asioita kohtaan ja tuetaan lapsen omaa toimijuutta, näyttää tukevan hyvin lasten näkemyksiä osallisuuden edistämisestä myös lastensuojelun kontekstissa.

Lastensuojelun sosiaalityön prioriteetteja ja osallisuuden edistämiseen pyrkivää toimintaa on tärkeä tarkastella myös kriittisesti. Annammeko riittävästi aikaa lapsille? Onko meillä sellaisia työkäytäntöjä, joissa ajattelemme lasten osallisuuden toteutuvan, mutta jotka voivat tosiasiasa johtaa toiseen lopputulokseen, koska osallisuuden edellytyksiä ei tosiasiasa ole? Tukevatko lastensuojelun sosiaalityön rakenteet ja resurssit mahdollisuutta tehdä työtä lapsen osallisuutta vahvistaen? Olemmeko ymmärtäneet sen, mitä näkemyksen muodostaminen ja ilmaisu lastensuojelun asiakkuuteen liittyvissä asioissa lapselta vaatii, ja valmiita rakentamaan työtavat, toimintamallit ja resurssit sen mukaisiksi? Tässä tutkimuksessa en ole tarkastellut sosiaalityöntekijöiden, vanhempien tai muiden aikuisten näkökulmia osallisuuden edistämiseen. Ymmärrän kuitenkin, että rakenteilla, resursseilla ja organisatorisilla kysymyksillä on suuri rooli. Siksi on tärkeää katsoa osallisuutta edistävien teemojen taakse. Mitä tarvitaan, jotta lasten osallisuutta edistävät tekijät voivat toteutua lastensuojelun arjessa?

Tutkimukseni aineisto jo itsessään osoittaa, että lapsilla on paljon tietoa, kokemusta ja ratkaisuehdotuksia. Lapset voivat olla kansatutkijoina (ks. Shuttleworth 2023), palveluiden ja toimintatapojen kehittäjinä (ks. Van Bijleveld ym. 2021), vaikuttajina (ks. Törrönen ym. 2023) ja asiakkuudessaan työntekijöiden kumppaneina. Lapset konkretisoivat asioita, joista aikuiset puhuvat ylätasolla. Kokemus osallisuudesta sekä mahdollisuuksista osallistua ja vaikuttaa sekä saada arvostusta näyttää olevan monin tavoin merkityksellistä lapsille lastensuojelussa. Siten aihe on tärkeä myös tutkimuksen näkökulmasta. Lastensuojelun kohtaamiset ja päätökset vaikuttavat lasten arkeen ja elämään usein kokonaisvaltaisesti ja konkreettisesti. Nämä vaikutukset voivat olla myös kauaskantoisia. Joskus lastensuojelun interventiot, esimerkiksi sijoitus kodin ulkopuolelle, voivat itsessään olla vahvistamassa lapsen osallisuutta ja toimijuutta elämässä, esimerkiksi koulutukseen osallistumista, taitojen kehittämistä ja vertaissuhteiden määrää ja laatua, vaikka kokemus

osallisuudesta itse sijoitusprosessissa jäisi ohueksi (Nunes 2022). Toisaalta osallisuuden puute prosessissa voi johtaa lapsen suojelutehtävässä epäonnistumiseen, koska lapsen ensikäden tieto elämästä jää tavoittamatta, lapsi ei tule kuulluksi ja nähdyksi eikä saa tarvitsemaansa tukea ja suojelua.

Toivon, että lopputyöni antaa joitakin ajatuksia siihen kysymykseen, mihin osallisuuden edistämisellä lastensuojelussa pyritään, tai pitäisi pyrkiä, ja tuo esiin lasten kokemustiedon arvon. Tutkimusta tarvitaan edelleen lisää myös lasten kokemuksista. On tärkeää, että osallisuutta lähestytään osallistumisen ja vaikuttamisen lisäksi laajemmasta tulokulmasta. Tunnistetuksi tulemiseen, vallan jakamiseen ja lapsen toimintamahdollisuuksien tukemiseen liittyvät kysymykset näyttävät tämän katsauksen pohjalta tärkeiltä. Lisäksi tarvitaan käytännönläheistä ja syvällisempää tutkimusta tässäkin tutkimuksessa esille nousseista osallisuuden rakennuspalasista. Tehdessäni lopputyötä havaitsin, että lapsia tarkastellaan usein laajana joukkona ja erityisesti pienempien ja erilaisiin vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten kokemuksista on niukasti tietoa. Myös kulttuuri- ja maakohtaiset erot ovat kiinnostava jatkotutkimuksen aihe, samoin lasten ja aikuisten näkökulmia yhdistävä tutkimus.

Lasten osallisuuden edistämistä on tärkeä lähestyä myös käytännöllisenä asiana niin, että ei jäädä vain puheiden ja teorioiden tasolle. Siksi haluan päättää pohdintani kysymyksiin. Toivon, että näitä kysymyksiä voidaan käsitellä niin lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ja heidän esihenkilöidensä kesken kuin myös palveluiden kehittäjien ja päättäjien pöydissä – lapsia ja työn ydintä unohtamatta:

- ❖ *Miten voisimme lisätä henkilökohtaista kontaktia ja lasten kanssa vietettyä aikaa?*
- ❖ *Miten voisimme osoittaa arvostusta asiakkaana olevia lapsia sekä heidän tietoaan ja toimijuuttaan kohtaan?*
- ❖ *Miten voisimme lisätä dialogia ja mahdollistaa erilaisia ilmaisun tapoja lapsille kohtaamisissa?*
- ❖ *Miten voisimme tarjota tietoa riittävästi ja lapsen tarpeita vastaavasti sekä ymmärrettävästi?*
- ❖ *Miten voisimme vahvistaa tunnetukea vuorovaikutuksessa lapsen kanssa ja kohdata lapsen sensitiivisesti empatiaa osoittaen?*

7. LÄHTEET

- Alen, Heini (2022) Lasten osallisuus lastensuojelun sijaishuollossa. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Helsingin yliopisto: Pro gradu -tutkielma.
- Bardy, Marjatta (2013) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Tampere: Juvenes Print, 49–78.
- Bouma, Helena & López, Mónica & Knorth, Erik & Grietens, Hans (2018) Meaningful participation for children in the Dutch child protection system: A critical analysis of relevant provisions in policy documents. *Child Abuse & Neglect* 79, 279–292.
- Braun, Virginia & Clarke, Victoria (2021) Thematic analysis: a practical guide. UK: SAGE Publications.
- Cossar, Jeanette & Brandon, Maria & Jordan, Peter (2016) 'You've got to trust her and she's got to trust you': children's views on participation in the child protection system. *Child and Family Social Work* 21 (1), 103–112.
- Ervast, Sari-Anne & Tulensalo, Hanna (2006) Sosiaalityötä lapsen kanssa. Helsinki: SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 8.
- Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta? Tampereen yliopisto: Akateeminen väitöskirja.
- Falch-Eriksen, Asgeir & Toros, Karmen & Sindi, Ingrid & Lehtme, Rafaela (2021) Children expressing their views in child protection casework: Current research and their rights going forward. *Child & Family Social Work* 26, 485–497.
- Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden – etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Tampereen yliopisto: Akateeminen väitöskirja.
- Forsberg, Hannele (2000) Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Arviointitutkimus turvakotien lapsikeskeisyyttä kehittävästä projektista. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 5–18.
- Hart, Roger (1992) Children's participation: From tokenism to citizenship. *Innocenti Essays* 4, Unicef: International Child Development Centre.
- Heimer, Maria & Näsman, Elisabet & Palme, Joakim (2018) Vulnerable children's rights to participation, protection, and provision: The process of defining the problem in Swedish child and family welfare. *Child & Family Social Work* 23, 316–323.
- Heino, Tarja (2005) Lapsen tieto tutkimuksessa ja käytännössä. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Saarijärvi: Stakes, 195–221.
- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2013) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Tampere: Juvenes Print, 149–164.
- Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Lapin yliopisto: Akateeminen väitöskirja.

- Hurtig Johanna (2006) Lapsen tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–193.
- Husby, Inger & Kiik, Riina & Juul, Randi (2019) Children's encounters with professionals – recognition and respect during collaboration. *European Journal of Social Work*, 22 (6), 987–998.
- Häkli, Jouni & Kallio, Kirsi Pauliina & Korkiamäki, Riikka (toim.) 2015. *Myönteinen tunnistaminen*. Julkaisuja 171. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Ikonen, Riikka & Eriksson, Pia & Heino, Tarja (2020) Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi ja palvelukokemukset. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen työpaperi 35.
- Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leeman, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen työpaperi 33.
- Jokinen, Liisa (2021) Lasten ja nuorten tutkimus: oikeudellinen tarkastelu. Teoksessa Hanna Lagström & Tarja Pösö & Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 162, 25–42.
- Kalliola, Susanna & Paaso, Sari-Anne (2023) Eettiset periaatteet pienten lasten lastensuojelun kehittämis- ja vaikuttamistoiminnassa. Teoksessa Kaisa Malinen & Maritta Itäpuisto & Johanna Moilanen & Johanna Kiili & Mari Punna (toim.) *Vertaistuki ja kokemukseen perustuva asiantuntijuus lasten ja perheiden voimavarana*. Tamere: Vastapaino, 223–228.
- Karlsson, Liisa (2012) Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Teoksessa Liisa Karlsson & Reeli Karimäki (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan*. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, kasvatusalan tutkimuksia 57, 17–63.
- Karlsson, Liisa (2020) Studies of Child Perspectives in Methodology and Practice with 'Osallisuus' as a Finnish Approach to Children's Reciprocal Cultural Participation. Teoksessa Elin Eriksen Odegaard & Jorun Spord Borgen (toim.) *Childhood Cultures in Transformation: 30 Years of the UN Convention on the Rights of the Child in Action towards Sustainability*. Boston: Brill, 246-273.
- Kennan, Danielle & Brady, Bernadine & Forcan, Cormak (2019) Space, voice, audience and influence: The Lundy Model of Participation in Child Welfare Practice. *Practice: Social work in action* 31 (3), 205–218.
- Kiili, Johanna (2007) Lasten osallistuminen, sukupolvisuhteet ja vallankäyttö. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 15 (2), 118–132.
- Kiili, Johanna & Itäpuisto, Maritta & Moilanen, Johanna & Svenlin, Anu-Riina & Malinen, Kaisa (2021) Professionals' views on children's service user involvement. *Journal of children's services* 16 (2), 145–158.
- Korkiamäki, Riikka & Kallio, Kirsi Pauliina & Häkli, Jouni (2016) Tunnustaminen näkökulmana ja käytäntönä lapsi- ja nuorisotyössä. *Sosiaalipedagoginen aikakausikirja* 17, 9–34.
- Kosher, Hanita & Ben-Arieh, Asher (2020) Social workers' perceptions of children's right to participation. *Child & Family Social Work* 25, 294–303.
- Laakso, Riitta (2019) ”Ne näki musta”: Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, raportti 1/2019.
- Larsen, Elisabeth (2011) Help or formality? Children's experiences of participation in home-based child welfare cases: A Norwegian example, *Nordic Social Work Research* 1 (1), 43-60.

Lastensuojelulaki (417/2007). Haettu osoitteesta:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>.

Lehto-Lundén, Tiina (2020) Lapsi tukiperheessä: eksistentiaalis-fenomenologinen tutkimus lasten kokemuksista. Helsingin yliopisto: Akateeminen väitöskirja.

Lehto-Lundén, Tiina (2023) Lapsen kokonaisvaltaisen kokemustiedon hyödyntäminen sosiaalialan toimintaympäristöissä. Teoksessa Kaisa Malinen & Maritta Itäpuisto & Johanna Moilanen & Johanna Kiili & Mari Punna (toim.) Vertaistuki ja kokemukseen perustuva asiantuntijuus lasten ja perheiden voimavarana. Tampere: Vastapaino, 169–194.

Lundy, Laura (2007) 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal* 33 (6), 927–942.

Malja, Marjo & Puustinen-Korhonen, Aila & Petrelius, Päivi & Eriksson, Pia (2019) Lastensuojelun laatusuositus. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019/8.

McTavish, Jill & McKee, Christine & MacMillan, Harriet (2022) Foster children's perspectives on participation in child welfare processes: A meta-synthesis of qualitative studies. *PLoS ONE* 17 (10), 1–18.

Meriluoto, Taina & Litmanen, Tapio (2019) Pelastaako osallistaminen demokratian? Teoksessa Taina Meriluoto & Tapio Litmanen (toim.) Osallistu! Pelastaako osallistaminen demokratian. Tampere: Vastapaino.

Mitchell, Mary (2022) 'Because I'm a kid...': The struggle for recognition of children and young people involved in child and family social work. *Child & Family Social Work*, 27 (3), 526–534.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeinen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvio. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaaliviraston selvityksiä 1.

Muukkonen, Tiina (2013) Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Tampere: Juvenes Print, 165–175.

Nivala, Elina (2021) Osallisuuden vahvistaminen yksinäisyyden ehkäisemisenä varhaiskasvatuksessa. *Journal of Early Childhood Education Research*, 10 (1), 33–59.

Nivala, Elina & Ryyänen, Sanna (2013) Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 14, 9–41.

Nivala, Elina & Ryyänen, Sanna (2019) *Sosiaalipedagogiikka. Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa*. Tallinna: Gaudeamus.

Ortju, Laura & Kankkunen, Päivi & Haaranen, Ari & Karlsson, Liisa (2023) Researcher-initiated role play, stimulated recall interview, storycrafting, painting and drawing as research methods to reach children's perspectives in health sciences. *Journal of Advanced Nursing*, 00, 1-14.

Peltola, Marja & Moisio, Jenni (2017) Ääniä ja äänettömyyttä palvelukentillä. Katsaus lasten ja nuorten palvelukokemuksia koskevaan tietoon. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 112.

Perustuslaki 731/1999 Haettu osoitteesta: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Pölkki, Pirjo & Vornanen, Riitta & Pursiainen, Merja & Riikonen, Marjo (2012) Children's Participation in Child-protection Processes as Experienced by Foster Children and Social Workers. *Child Care in Practice*, 18 (2), 107–125.

- Salminen, Ari (2011) Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopisto: Vaasan yliopiston opetusjulkaisuja 62.
- Salminen, Jarkko & Lehtonen, Pauliina & Rikala, Sanna & Kuusisto, Anna-Kaisa & Luoma-Halkola, Henna & Puumala, Eeva & Sointu, Liina & Wallin, Antti & Häikiö, Liisa (2021) Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen. *Focus Localis* 49 (3), 80–98.
- Shier, Harry (2001) Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. A new model for enhancing children's participation in decision-making, in line with article 12.1 of the United Nations convention on the rights of the child. *Children & Society* 15, 107–117.
- Sinclair, Ruth (2004) Participation in practice: making it meaningful, effective and sustainable. *Children & Society* 18 (2), 106–118.
- Skauge, Berit & Storhaug, Anita & Marthinsen, Edgar (2021) The what, why and how of child participation – a review of the conceptualization of child participation in child welfare. *Social Sciences* 10 (54), 1–15.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Haettu osoitteesta:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>
- Stenvall, Elina (2018) Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus: Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytäntöinä. Tampereen yliopisto: Akateeminen väitöskirja.
- Stenvall, Elina (2020) Osallisuutta ja osallistumista – Osa 1: Osallisuuden lähtökohdat kansallisessa lapsistrategiassa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:27.
- THL (2018) Asiakasosallisuus palvelujärjestelmässä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen Tiedä ja toimi -kortti. Haettu osoitteesta:
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137297/TT_Asiakasosallisuus_26112018_verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Thomas, Nigel (2002) *Children, Family and the State: Decision-making and Child*. Bristol: Policy Press.
- Thomas, Nigel (2007) Towards a Theory of Children's Participation. *The international journal of children's rights* 15, 199–218.
- Toros, Karmen (2021) A systematic review of children's participation in child protection decision-making: Tokenistic presence or not? *Children & Society* 35, 395–411.
- Torraco, Richard (2005) Writing Integrative Literature Reviews: Guidelines and Examples. *Human Resource Development Review*, 4(3), 356–367.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tulensalo, Hanna (2016) *Lapsen tiedollinen toimijuus lastensuojelun sosiaalityössä*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Tulensalo, Hanna & Kalliomeri, Reetta & Laimio, Janica (2021) Kohti lapsen näköistä osallisuutta. Pelastakaa Lapset ry.
- Van Bijleveld, Ganna & Dedding, Christine & Bunders-Aelen, Joske (2015) Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: a state-of-the-art review. *Child and Family Social Work* 20, 129–138.

Van Bijleveld, Ganna & Dedding, Christine & Bunders-Aelen, Joske (2020) Exploring the essence of enabling child participation within child protection services. *Child & Family Social Work* (25), 286–293.

Vis, Svein & Holtan, Amy & Thomas, Nigel (2012) Obstacles for child participation in care and protection cases – why Norwegian social workers find it difficult. *Child Abuse Review* 21, 7–23.

Weckström, Elina (2021) Kertoen rakennettu – toimien toteutettu: Sosiaalisesti kestävän osallisuuden toimintakulttuurin rakentaminen varhaiskasvatuksessa. Itä-Suomen yliopisto: Akateeminen väitöskirja.

Westlund, Onni (2023) Turvallinen, merkityksellinen ja mielekäs nuorten kokemusasiantuntijatoiminta lastensuojelussa. Teoksessa Kaisa Malinen & Maritta Itäpuisto & Johanna Moilanen & Johanna Kiili & Mari Punna (toim.) Vertaistuki ja kokemukseen perustuva asiantuntijuus lasten ja perheiden voimavarana. Tampere: Vastapaino, 229–237.

Wilson, Samita & Hean, Sarah & Abebe, Tatek & Heaslip, Vanessa (2020) Children’s experiences with Child Protection Services: A synthesis of qualitative evidence. *Children and Youth Services Review*, (113).

Winter, Karen (2010) The perspectives of young children in care about their circumstance and implications for social work practice. *Child & Family Social Work* 15, 186–195.

Woodman, Elise & Roche, Steve & McArthur, Morag (2022) Children’s participation in child protection – How do practitioners understand children’s participation in practice? *Child & Family Social Work*, 28 (1) 125–135.

Wyness, Michael (2018) Children’s Participation: Definitions, Narratives and Disputes. Teoksessa Claudio Baraldi & Tom Cockburn (toim.) *Theorising Childhood: Citizenship, Rights and Participation*. Switzerland: Palgrave Macmillan, 53–72.

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991. Haettu osoitteesta: [YLEISSOPIMUS lapsen oikeuksista - FINLEX ®](#)

YK:n lapsen oikeuksien komitea (2009) Yleiskommentti nro 12. Lapsen oikeus tulla kuulluksi. Suomenkielinen käännös tehty 2014 lapsiasiavaltuutetun toimesta. Haettu sivulta: [CRC_C_GC_12_julkaisu.pdf \(lapsiasia.fi\)](#)

Tutkimusaineiston artikkeleiden lähteet:

Dillon, Jo (2021) 'Wishes and feelings': Misunderstandings and missed opportunities for participation in child protection proceedings. *Child & Family Social Work*, 26(4), 664–676.
<https://doi.org/10.1111/cfs.12847>

Vytautas, Kirka & Tamutienė, Ilona (2023): Exploring child participation in protecting them from maltreatment: Lithuanian insights. *Children and Youth Services Review* 152 (107080).
<https://doi.org/10.1016/j.chidyouth.2023.107080>

Lauri, Kadi & Toros, Karmen & Lehtme, Rafaela (2021): Participation in the child protection assessment: voices from children in Estonia. *Child and Adolescent Social Work Journal* (2021) 38:211–226. <https://doi.org/10.1007/s10560-020-00724-x>

Nunes, Rita Richter (2022) Participation in child protection: empowering children in placement processes, *The International Journal of Human Rights*, 26:3, 420-436.
<https://doi.org/10.1080/13642987.2021.1931137>

Race, Tracey & Frost, Nick (2022) Hearing the Voice of the Child in Safeguarding Processes: Exploring Different Voices and Competing Narratives. *Child Abuse Review*, 31(6), e2779.
<https://doi.org/10.1002/car.2779>

Shuttleworth, Paul Daniel (2023) What matters for child participation – The role of valuation-based dialogical participation for children living in kinship care in England. *Children and Youth Services Review* 149 (106959)
<https://doi.org/10.1016/j.chidyouth.2023.106959>

Stafford, Lisa & Harkin, Jo-anne & Rolfe, Annie & Burton, Judith & Morley, Christine (2021): Why having a voice is important to children who are involved in family support services? *Child Abuse & Neglect* 115 (104987).
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.104987>

Törrönen, Maritta & Kalliola, Susanna & Paaso, Sari-Anne (2023). A democratic learning process: When young children under 12 years of age in child welfare services express their wishes for participation. *Children & Society*, 37, 2030–2046.
<https://doi.org/10.1111/chso.12649>

Van Bijleveld, Ganna G & de Vetten Marjonke & Dedding, Christsine (2021) Co-creating participation tools with children within child protection services: what lessons we can learn from children. *Action Research* 19 (4), 693-709.
<https://doi.org/10.1177/1476750319899715>